

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра політології

Магістерська робота

Освітній ступінь – магістр

На тему: **«ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ:
ГАРАНТІЇ ТА ЗАХИСТ»**

Виконав: студент 2-го року навчання

Спеціальності

052 Політологія

Мосюк Ігор

Керівник Білецький А.В.,

Кандидат юридичних наук.

Рецензент:

Захищена “__” _____ 20__р.

Київ – 2024 р.

Зміст

ВСТУП	4
1. Формування визначення поняття «викривач»	7
1.1 Законодавча дефініція поняття «викривач» до 2016 року	7
1.2 Поняття викривач у Законопроекті №4038а.....	13
2. Правовий статус викривачів корупції.....	19
2.1 Міжнародно-правове підґрунтя формування статусу викривачів в національному законодавстві.....	19
2.2 Правовий статус викривачів у кримінальному провадженні	31
2.3 Правовий статус викривачів в адміністративному та цивільному процесах	40
3. Державні гарантії захисту прав викривачів.....	47
3.1 Забезпечення дотримання основних прав викривачів	47
3.2 Захист трудових прав викривачів.....	63
3.3 Роль НАЗК та антикорупційних уповноважених у відновленні порушених прав викривачів	75
ВИСНОВКИ.....	84
Список використаних джерел	92
АНОТАЦІЯ	92

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

ООН – Організація об'єднаних націй

ЄС – Європейський Союз

ДФЄС – Договір про функціонування Європейського Союзу

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

ККУ – Кримінальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

КАСУ – Кодекс адміністративного судочинства України

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс

ЦКУ – Цивільний кодекс України

КЗпП – Кодекс законів про працю

ВСТУП

Інститут викривачів існує в Україні вже близько 10 років, за цей час відбулася значна зміна трактувань поняття викривач, суттєво розширився відповідний перелік їх прав та гарантій. Тим не менш, незважаючи, на широкий дискурс у наукових колах, що ведеться щодо правового статусу викривачів, окремі аспекти все ж залишаються не висвітленими та потребують додаткового вивчення та обґрунтування. У першому розділі проведено аналіз історичного формування поняття викривач в українському законодавстві. Вказано на основні міфи, що склалися у дослідників, та здійснено спробу спростування їх окремих аргументів та наведення власних. Перший підрозділ висвітлює процес формування визначення поняття «викривач», який умовно можна охрестити, як процес довготривалого аналізу та трактування українськими правниками положень Конвенції ООН проти корупції, які впливали на якісне наповнення законодавчого визначення поняття «викривач». Наступний підрозділ характеризується дослідженням досить прогресивного підходу авторів Законопроекту №4038а до впровадження нової законодавчої дефініції поняття «викривач», яке охоплювало б не лише категорію здійснення повідомлення особами про факти корупції, а й інші сфери соціального життя суспільства.

У другому розділі проведена комплексна оцінка правового статусу викривача, з відповідним аналізом законодавчих актів щодо його прав та обов'язків, які виникають під час вступу у правовідносини у різних галузях правах. Перший підрозділ має на меті дати оцінку міжнародно-правовому підґрунтю формування відповідного статусу викривача, його прав та гарантій захисту. Окремо, приділено увагу положенням Директиви ЄС 2019/1937, оскільки Україна поступово рухається у напрямку приєднання до Європейського Союзу. А тому на неї будуть покладені зобов'язання й щодо імплементації у національне законодавство відповідних правових норм ЄС, зокрема й згаданої Директиви. Другий підрозділ висвітлює статус викривача у кримінальному провадженні, який може змінюватися під час відповідного

розслідування. Йому можуть бути відведені ролі, заявника, свідка, в окремих випадках потерпілого. Третій підрозділ визначає законодавче регулювання правового статусу викривача у адміністративному та цивільному процесі. У адміністративних провадженнях викривач користується статусом свідка. У цивільних справах може виступати позивачем щодо відновлення порушених прав, або ж відповідачем у випадку участі у розгляді дифамаційного позову.

Третій розділ надає комплексну правову оцінку державних гарантій захисту викривачів. Детально описуються права викривачів та їх близьких осіб з урахуванням положень чинного законодавства та практики напрацьованої Національним агентством з питань запобігання корупції. Перший підрозділ проводить відповідні паралелі між діючим законодавством у сфері захисту прав викривачів та напрацюваннями Законопроєкту №4038а, які більшою мірою стали частиною Розділу VIII Закону України «Про запобігання корупції». Другий підрозділ надає ґрунтовну оцінку трудових прав викривачів, а також вказує на механізми захисту їх порушених прав та близьких їм осіб, зокрема в порядку винесення приписів НАЗК або рішення суду. Третій підрозділ надає оцінку діяльності НАЗК, як ключового органу покликаного захищати права викривачів, а також акцентує увагу на ролі антикорупційних уповноважених, які виступають своєрідним містком між викривачем та агентством, повідомляючи йому про факти порушення прав викривачів.

Мета і завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у дослідженні правового статусу викривачів корупції, а також направлена на визначення основних векторів його розвитку в Україні.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати наступні завдання:

- проаналізувати процес формування та трансформації поняття «викривач» в законодавстві України;
- провести аналіз міжнародно-правових актів, що виступають основою формування національного правового статусу викривачів;

- дослідити правовий статус викривачів у кримінальному провадженні, адміністративному та цивільному процесі;
- визначити основні законодавчі гарантії захисту викривачів;
- дослідити законодавчі положення покликані забезпечити реалізацію трудових прав викривачів та їх близьких осіб;
- проаналізувати роль НАЗК та антикорупційних уповноважених у забезпеченні та відновленні порушених прав викривачів.

Об'єктом дослідження є правовий статус викривачів корупції, механізми його гарантування, захисту та відновлення, а також правова взаємодія з іншими учасниками антикорупційних правовідносин.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти регулювання правосуб'єктності викривачів корупції, норми чинного законодавства та правозастосовна практика щодо реалізації положень інституту викривачів корупції.

Методи дослідження. Тема дослідження, його мета та завдання, а також специфіка об'єкта і предмета склали методологічну основу для його проведення. В процесі написання роботи були використані: метод порівняння під час співставлення положень чинного законодавства із правовими нормами, запропонованими у Законопроекті №4038а; метод аналізу застосовувався для визначення ключових положень антикорупційного законодавства, що формують правовий статус викривачів корупції з урахуванням законодавчих нововведень, для виокремлення певних недоліків та пошуку шляху вдосконалення правових норм; метод синтезу слугував формулюванню висновків до роботи та її окремих розділів; формальноюридичний метод було застосовано для виокремлення окремих недоліків реформи каналів повідомлення про корупційні правопорушення, впроваджені Законопроектом №3450 та визначення шляхів їх усунення.

1. Формування визначення поняття «викривач»

1.1 Законодавча дефініція поняття «викривач» до 2016 року

Поняття «викривач» є відносно новим для українського законодавства. Термін «викривач» відповідає англійському «whistleblower» (дослівно – «той, що дмухає у свисток»). Розвиток інституту викривання насамперед пов'язують із США, які ще у 1863 році прийняли перший законодавчий акт (United States False Claims Act¹), що забезпечував захист прав осіб, які повідомляли про факти корупції. Таким особам виплачувався відсоток від суми, отриманої державою внаслідок розкриття відповідного корупційного злочину. При цьому, вони користувалися захистом від незаконного звільнення внаслідок здійснення повідомлення про корупцію.

Поняття «whistleblower» має на меті замінити характерні для українського суспільства терміни «інформатор», «донощик», «стукач» які пов'язують із тоталітарним минулим нашої країни. Саме такі особи повідомляли до КДБ про факти нелояльності окремих громадян до діючого режиму, що передбачало понесення ними відповідного покарання передбаченого законодавством. Негативний відтінок розповсюдження інформації про незаконну діяльність осіб, які займають активну громадянську позицію трансформується у повідомлення про факти зловживань в середині, як органів влади, так і окремих організацій з метою покласти край протиправним діям. Поставивши таким чином пріоритет саме на забезпеченні суспільних інтересів за рахунок викриття діянь, що підривають підвалини відповідного функціонування державних та приватних інституцій, які є частиною сформованого суспільного укладу справ.

Початок шляху встановлення належного трактування та захисту прав осіб, що повідомляють суспільно важливу інформацію пов'язується із прийняттям Закону України «Про доступ до публічної інформації». Зокрема, у

¹ United States False Claims Act / Офіційний сайт The United States Department of Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.justice.gov/sites/default/files/civil/legacy/2011/04/22/C-FRAUDS_FCA_Primer.pdf (дата звернення: 30.01.2024 р.).

статті 11 визначається, що посадові та службові особи не підлягають юридичній відповідальності, незважаючи на порушення своїх обов'язків, за розголошення інформації про правопорушення або відомостей, що стосуються серйозної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю, якщо особа при цьому керувалася добрими намірами та мала обґрунтоване переконання, що інформація є достовірною, а також містить докази правопорушення або стосується істотної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю².

Наступним важливим етапом стало ухвалення Верховною Радою України Закону «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», який містив ключові пункти щодо розбудови інституту викривання. Зокрема, в частині, що стосувалася створення доброчесної публічної служби одним з важливих заходів визначається ухвалити закон про захист осіб, які доброчесно повідомляють про корупційні правопорушення (викривачів), передбачивши обов'язок повідомлення та захист викривачів, створення внутрішніх і зовнішніх каналів подання інформації, системи захисту викривачів від утисків та переслідування, а також заходи стимулювання повідомлень про корупцію, покладення на спеціально уповноважений орган функцій з проведення моніторингу та аналізу практики застосування закону та вжиття заходів щодо його належного застосування, запровадження санкцій за приховування фактів корупційних правопорушень; організувати широку загальнонаціональну інформаційну кампанію з роз'ясненням положень закону³.

З метою виконання відповідних положень Антикорупційної стратегії на 2014-2017 роки спочатку був доповнений Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Зокрема, включено статтю 20, яка містила визначення особи, яка надає допомогу в запобіганні і протидії корупції

² Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI : станом на 8 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 08.01.2024).

³ Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII : станом на 10 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

(викривач), - особа, яка добросовісно (за відсутності корисливих мотивів, мотивів неприязних стосунків, помсти, інших особистих мотивів) повідомляє про порушення вимог цього Закону іншою особою⁴. На далі, 14 жовтня 2014 р. відбувається ухвалення Закону України «Про запобігання корупції», який включає Розділ XIII, що регулював питання, які стосувалися захисту викривачів. Зокрема, абз. 1 статті 53 наводить визначення особи, яка надає допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривач), - особа, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляє про порушення вимог цього Закону іншою особою⁵. Фактично відбувається виключення відповідних положень, що позначають собою поняття «добросовісно» і включаються норми щодо наявності в особи обґрунтованого переконання у достовірності інформації. Така зміна викликає ряд суперечок у наукових колах щодо доцільності вживання терміну «добросовісно» у відповідному визначенні поняття «викривач». Зокрема, Бенедик В.І.⁶ наголошує на важливості збереження тлумачення терміну «добросовісно» в яке вкладає значення «за відсутності корисливих мотивів, мотивів неприязних стосунків, помсти, інших особистих мотивів». На противагу цьому Косиця О.О. стверджує, що добросовісно, ймовірно, означає «ґрунтуючись на принципах добросовісності», що звичайно, не виключає відсутності корисливих мотивів, мотивів неприязних стосунків, помсти, інших особистих мотивів, але й не охоплюється ними⁷. А тому дослідниця приходиться до висновку що принцип добросовісності у викриванні корупційних та інших порушень законодавства полягає в такому: 1) виконанні морального обов'язку особистості перед іншими особами й суспільством; 2) відсутності будь-якого

⁴ Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI : станом на 4 черв. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20140604#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

⁵ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 14 жовт. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

⁶ Бенедик В. І. інститут викривачів в Україні: проблеми визначення поняття. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 4. С. 212–215. (с.213-214) URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2015.pdf#page=212 (дата звернення: 30.01.2024).

⁷ Косиця О.О. Викривач як суб'єкт протидії корупційним та іншим правопорушенням законодавства. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. №1. С. 133-136 (с. 134) URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/36.pdf (дата звернення: 30.01.2024).

обману; 3) відсутності умислу завдання шкоди іншій особі; 4) розумінні відповідальності за свій вчинок⁸.

Тобто, основна дискусія науковців на даному етапі спрямована на виключення потенційних ризиків здійснення повідомлення про факти корупції з корисливих мотивів, наприклад для просування по кар'єрних сходах. Ускладнюється відповідна проблема широким законодавчим трактуванням поняття «викривач», адже фактично ним може виступати будь-яка особа, що повідомила про факти порушення Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою.

Проте, все ж варто відзначити наявність деяких запобіжників корисливого використання повідомлення у діючому на той час антикорупційному законодавстві, зокрема ч. 7 статті 53 Закону України «Про запобігання корупції», яка встановлює обов'язок посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування у разі отримання інформації про вчинення корупційного або ж пов'язаного з корупцією правопорушення співробітниками цих органів негайно вжити заходів задля їх припинення та письмово повідомити спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції⁹. У редакції Закону України «Про запобігання корупції» від 6 серпня 2015 року з'являється тлумачення спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, а саме органи прокуратури, органи внутрішніх справ України, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції. При цьому встановлено відповідну кримінальну відповідальність, передбачену статтею 383 ККУ за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину¹⁰. Отже, потенційна загроза корисливого використання повідомлення про корупцію все ж нівелюється за рахунок

⁸ Косиця О.О. Викривач як суб'єкт протидії корупційним та іншим правопорушенням законодавства. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. №1. С. 133-136 (с. 135) URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/36.pdf (дата звернення: 30.01.2024).

⁹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 14 жовт. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

¹⁰ Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 31 жовт. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

наявності покарання за недобросовісне повідомлення суду, прокурора, слідчого або органу досудового розслідування.

Відповідно до правової позиції викладеної у «Науково-практичному коментарі законодавства України про захист викривачів корупції», мотиви викривачів не мають значення для ухвалення відповідного рішення про їх захист. А впливає це із норми закону, яка не позбавляє особу статусу викривача та належного правого захисту у разі здійснення повідомлення про можливі факти корупції з метою помсти, з мотивів особистої неприязні та подібних випадках. При цьому захист не поширюватиметься на осіб, які повідомляють інформацію, що в повному обсязі є у відкритих джерелах або ґрунтується на безпідставних чутках та плітках. Це впливає з визначення поняття «викривач» у законі¹¹.

Втім в подальшому наукові кола та законодавці розуміють гостру потребу в обмеженні широкого законодавчого трактування кола осіб, що визнаються викривачами з метою врахування у новому визначенні їх правової природи. Зокрема, як людей, що виступають інсайдерами, тобто знаходяться в середині відповідної організації та отримують інформацію у зв'язку із заняттям своєю професійною діяльністю. Загиней З. пропонує визнавати викривачем корупції лише особу, що є працівником відповідного органу державної влади або юридичної особи публічного чи приватного права¹². Дане твердження піддається критиці з боку Пузирного В. та Іванця М. адже виходить, що особа, яка звільнилась з роботи і заявила про факти корупції в організації, в якій вона працювала, не може бути викривачем і, відповідно, не матиме права на державний захист¹³. Нестеренко О. та Шостко О. наголошують, що заходи із захисту мають також поширюватися на людину, яка допомагає в розкритті, та на будь-яку особу, яку помилково визнано

¹¹ Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. О. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 85-86) (дата звернення: 30.01.2024).

¹² Загиней З. Викривачі корупції: *quid prodest?* / З. Загиней // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. - 2016. - № 2. - С. 125-136 (дата звернення: 30.01.2024).

¹³ Пузирний В., Іванець М. Державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції. Актуальні проблеми правознавства. 2018. Випуск 2 (14). С. 71-76. (дата звернення: 30.01.2024).

викривачем¹⁴. Всі ці дискусії призводять до початку реформи інституту викривачів в Україні із залученням широкого кола експертів та громадськості. Науковці розуміють важливість відходу від дискусій стосовно «добросовісності» здійснюваного повідомлення, і приходять до розуміння необхідності формування якісного нового визначення, яке відповідало б природі поняття «викривач», закладеній у західній правовій думці. Яка в свою чергу спирається на необхідність дефініції «викривача», саме як особи, що є інсайдером, тобто є членом організації про факти правопорушень в якій він/вона повідомляє. Захисту потребують особи, що здійснили підтверджену спробу викриття, а також ті, хто сприяє викривачеві у здійсненні ним повідомлення. Охоплення ширшої категорії осіб, що прирівнюються до викривачів, а отже й набувають, передбачених для них прав та гарантій захисту, неодмінно призведе до збільшення кількості повідомлень про можливі факти вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень. За рахунок відчуття захищеності потенційними приватними чи публічними функціонерами, які прагнуть припинити порушення законодавства шляхом інформування спеціально уповноважених суб'єктів у сфері запобігання та протидії корупції. Це слугуватиме своєрідним проявом зацікавленості держави в боротьбі із правопорушниками та злочинцями, що своїми діями підривають підвалини українського суспільного укладу справ та посягають на державний лад. А отже, загроза викриття та в подальшому невідворотність покарання мають виступати одним з ключових методів боротьби не тільки з корупцією, а й з усіма іншими можливими правопорушеннями.

¹⁴ Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. — 94 с. (с. 11). (дата звернення: 30.01.2024).

1.2 Поняття викривач у Законопроекті №4038а

Новаторським документом виступає законопроект №4038а «Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам» від 20 липня 2016 року, який рекомендує впровадити широке тлумачення поняття «викривач» - фізична особа, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, розкрила, або здійснила підтверджену реальними діями спробу розкрити інформацію про шкоду або загрозу суспільним інтересам з боку інших осіб, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання¹⁵. Тобто, вперше пропонується вийти за рамки усталеного в українському законодавстві трактування поняття «викривача» саме, як особи, що повідомляє про факти порушення Закону України «Про запобігання корупції». Даний законопроект містить тлумачення терміну «інформація про шкоду або загрозу суспільним інтересам», а саме це інформація про:

- порушення прав людини;
- кримінальне правопорушення, у тому числі незакінчене;
- аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або небезпека яких реально виникла;
- харчові продукти, і предмети побуту або загрозу погіршення їхньої якості, які є небезпечними для життя і здоров'я людини;
- адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією; дисциплінарний проступок, адміністративне правопорушення, інші дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень, юридичних осіб, їх посадових чи службових осіб, фізичних осіб, якими завдано шкоду конституційному устрою України, життю, здоров'ю або

¹⁵ Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. — 94 с. (с. 18) (дата звернення: 30.01.2024).

безпеці людини, стану довкілля, миру і безпеці людства або створено реальну загрозу завдання такої шкоди¹⁶.

Прийняття цього законопроекту відповідало б кращим міжнародним стандартам та практикам, проте, незважаючи на те, що фактично адвокаційна кампанія щодо його просування тривала до 2017 року, так і не вдалося заручитися достатньою підтримкою з боку народних обранців. Врешті-решт 29 серпня 2019 року відбулося відкликання законопроекту №4038а, що пов'язано не в останню чергу із політичною кон'юнктурою.

Зміна влади, що відбулася 20 травня 2019 року у зв'язку з прийняттям повноважень Президента України Володимиром Зеленським ознаменувала й новий етап у сфері розвитку інституту викривачів. Позачергові вибори народних депутатів, що відбулися 21 липня 2019 року призвели до якісно іншого наповнення Верховної Ради України. Зокрема, постало питання щодо необхідності реформування інституту викривачів. Діюча політична еліта виступала проти впровадження широкої дефініції поняття «викривач», а тому сконцентрувала свої зусилля на розширенні законодавчого тлумачення та правового статусу саме викривачів корупції. Як слушно зауважує Баранов С.О. законодавець не пішов по шляху прийняття окремого законодавчого акту з питань захисту викривачів корупції, обравши форму розширення норм діючого Закону «Про запобігання корупції»¹⁷.

До процесу реформування інституту викривачів були залучені експерти та представники громадськості. Наслідком законодавчих напрацювання став законопроект №1010 «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо викривачів корупції», ініціатором якого 29 серпня 2019 року

¹⁶ Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. — 94 с. (с. 18-19). (дата звернення: 30.01.2024).

¹⁷ Баранов С.О. Проблеми реалізації правового забезпечення захисту викривачів корупційних правопорушень. С. 18-25. (с. 23) Актуальні питання запобігання корупції: міжнародний та національний досвід: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу (16 грудня 2022 року, м. Одеса) / за ред. А.В.Денисової. Одеса: ОДУВС, 2022. 92 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/586ca50a-b9ef-4d62-b8d6-110b398f5261/content> (дата звернення: 30.01.2024).

виступив сам Президент України. Пройшовши ще ряд доопрацювань та правок, врешті-решт його було прийнято 17 жовтня 2019 року. Саме ним встановлено чинне законодавче тлумачення поняття «викривач», яке наведено у Законі України «Про запобігання корупції».

Абз. 18 ч. 1 статті 1 згаданого закону наводить наступне визначення: викривач - фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання¹⁸. Варто відзначити той факт, що нове визначення вмістило в себе ключові ознаки запропоновані у законопроекті №4038а за винятком розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам.

Ще однією новелою законопроекту №1010 «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо викривачів корупції» стало запровадження тлумачення поняття «викривач» у пункті 16² частини 1 статті 3 КПК: викривач - фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування¹⁹. Таким чином, за викривачем було закріплено статус «заявника» у кримінальному провадженні. Це викликало неоднозначну реакцію у наукових колах, зокрема призвело до критики з боку Татаренко Г.В., Мезеря О.А., Татаренко І.В, адже за змістом викривач це той, хто надає інформацію, яка дозволяє розкрити

¹⁸ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 02 січн. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 31.01.2024)

¹⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

корупційні правопорушення третіх осіб. Звичайно, що таку інформацію може надати не лише заявник, а й свідок у кримінальному провадженні²⁰.

Згідно ч. 1 статті 60 КПК заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим²¹. Статус заявника для викривача не є постійним, він може трансформуватися з часом. Заявник про злочин – це учасник правовідносин, який має тимчасовий характер: у будь-якому разі особа, яка заявила про злочин, стане або свідком, або потерпілим²². При цьому Татаренко Г.В., Мезеря О.А., Татаренко І.В. відзначають, що введення необхідності набуття особою інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень у зв'язку із заняттям певним видом діяльності значною мірою звужують коло осіб, що можуть бути викривачами. Це, звісно, справить негативний вплив на протидію корупції в нашій державі²³. Наводяться відповідні аргументи щодо можливості повідомлення про факти корупції, наприклад друзями або ж близькими особами потенційного злочинця. Проте, як показує практика такі особи нерідко виступають у злочинній змові з потенційними порушниками антикорупційного законодавства та сприяють вчиненню ними корупційних правопорушень. Обмеження можливості набуття статусу «викривача», насамперед пов'язано з потребою запобігання, так званім корисливим повідомленням, що мають на меті дискредитацію особи, наприклад для просування на посаді або ж отримання певних політичних балів. Викривач зобов'язаний виступати саме частиною організації та отримувати інформацію з середини, маючи безпосередній доступ до

²⁰ Татаренко Г.В., Мезеря О.А., Татаренко І.В. Реформа інституту викривачів корупції в Україні: довгоочікувані зміни чи імітація прогресу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2020. № 1 (39). С. 127–142. (с. 130) URL: <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-127-142> (дата звернення: 30.01.2024).

²¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

²² Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. о. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 18). (дата звернення: 30.01.2024).

²³ Татаренко Г.В., Мезеря О.А., Татаренко І.В. Реформа інституту викривачів корупції в Україні: довгоочікувані зміни чи імітація прогресу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2020. № 1 (39). С. 127–142. (с. 134) URL: <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-127-142> (дата звернення: 30.01.2024).

відповідних матеріалів та документів. Керуючись, при цьому благим наміром викрити корупцію під час виконання посадових обов'язків певними співробітниками відповідної установи публічного чи приватного права.

Натомість Огерук І.С. вказує на виникнення певної правової колізії у зв'язку із доповненням ч. 1 статті 3 КПК пунктом 16², який наводить визначення терміну «викривач». Він вказує на необхідність уніфікувати дефініції поняття «викривач» наведені у КПК та Законі України «Про запобігання корупції». Адже саме згідно цього закону викривачам надаються широкі права та гарантії захисту²⁴.

На противагу цьому виступають Луцик В.В. та Гловюк І.В., наголошуючи на важливості отримання особою інформації про можливі факти вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення саме у зв'язку із заняттям нею трудовою, професійною, господарською, громадською або науковою діяльністю, з проходженням служби чи навчання, а також з участю у передбачених законодавством процедурах. Ця ознака є ключовою при здійсненні тлумачення поняття «викривач» у кримінальному провадженні. Адже за інших обставин дане поняття збігатиметься із визначенням заявника, наведеним у ч. 1 статті 60 КПК. Водночас національне законодавство прагне виділити викривачів у особливу категорію осіб, що наділяються специфічним статусом, особливими правами та гарантіями їхнього захисту. Застосоване у Законі України «Про запобігання корупції» тлумачення поняття «викривач» відповідає кращим зарубіжним практикам, зокрема Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року²⁵.

²⁴ Огерук І. С. Окремі питання правового статусу викривача. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. Вип. 15(27), Т. 2, 2023. С. 278-284. (с. 281) URL:

http://repository.ukd.edu.ua/bitstream/handle/123456789/446/%D0%9E%D0%B3%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%BA_%D0%9D%D0%86%D0%92_2023_%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA15.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 30.01.2024).

²⁵ Луцик В.В., Гловюк І.В. Кримінально-процесуальний статус викривача: проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 529–532. (с. 529-530) URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/140.pdf (дата звернення: 30.01.2024).

Після проведення відповідної реформи, поняття «викривача» характеризується сталістю, а діяльність органів державної влади спрямована насамперед на розвиток інституту викривання та підвищення рівня доброчесності та культури повідомлення про корупцію. Свідченням цього виступають заходи, які визначені у Антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки, затвердженій Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки²⁶». Окрема увага викривачам відводиться у проблемах 2.6.1-2.6.3, які торкаються відсутності поваги у суспільстві до потенційних викривачів, недостатньої поінформованості громадян про права та гарантії захисту викривачів, відсутністю ефективного механізму розгляду повідомлень, слабкість державних органів при здійсненні правового захисту викривачів. Визнання означених викликів на законодавчому рівні свідчить про важливість та пріоритетність розбудови інституту викривання в Україні, незважаючи на воєнний час. Особливо, враховуючи значну кількість закордонної фінансової, гуманітарної допомоги, яка спрямовується в нашу та державу та може стати потенційним джерелом самозбагачення окремих чиновників. Запобігти цьому можуть лише особи, які мають безпосереднє відношення до процесу розподілу такої допомоги, проявляючи таким чином контрольню-наглядові функції шляхом оповіщення спеціально уповноважених суб'єктів у сфері запобігання та протидії корупції у випадку виявлення ознак вчинення корупційних правопорушень функціонерами відповідних установ. Отже, розвинений у правовому плані інститут викривання може виступати превентивним інструментом подолання корупції за рахунок усвідомлення окремими чиновниками, що їх протиправні діяння можуть бути викриті іншими колегами, які всебічно захищаються з боку держави від переслідування, а тому винні особи неодмінно понесуть, передбачене законом покарання.

²⁶ Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

2. Правовий статус викривачів корупції

2.1 Міжнародно-правове підґрунтя формування статусу викривачів в національному законодавстві

Визначення місця та особливостей діяльності будь-якого із суб'єктів правовідносин можливе лише за умови аналізу їх правового статусу, який відображає основні сторони відносин особи з державою та суспільством. Складні зв'язки між державою та індивідами, а також між індивідами у державно-організованому суспільстві фіксуються державою у правовій формі – у формі прав, свобод та обов'язків. У своїй єдності саме вони становлять правовий статус індивіда, який, у свою чергу, відображає особливості соціальної структури суспільства, рівень розвитку демократичних інститутів та стан законності²⁷.

В українській правовій думці наводиться досить широкий перелік визначень правового статусу особи. Ю.С. Шемшученко, зокрема зазначає, що це встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав та обов'язків²⁸. О.Ф. Скакун визначила правовий статус особи як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві²⁹.

У свою чергу М.В. Кравчук наводить наступне визначення правового статусу: сукупність або система всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві та інших формах права³⁰. Відповідно до В.С. Нерсисянца, правовий статус являє собою одну з

²⁷ Литвин І.І. Сутність поняття правового статусу. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. Серія Право. Випуск 38. Том 1. С. 18-21 (С. 18) (дата звернення: 30.01.2024).

²⁸ Юридична енциклопедія: 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. Енцикл», 1998. – Т. 5: П – С. – 2002. – 736 с. (с. 626). (дата звернення: 30.01.2024).

²⁹ Скакун О.Ф. Теорія держави і права: [підручник] / О.Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2001. – 656 с. (с. 377). (дата звернення: 30.01.2024).

³⁰ Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: [навчальний посібник] / М.В. Кравчук. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 247 с. (с. 86-87). (дата звернення: 30.01.2024).

найважливіших політико-юридичних категорій, яка нерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності та являє собою прав і обов'язків, що законодавчо закріплюється державами в конституціях, міжнародно-правових актах про права людини та інших нормативно-юридичних актах³¹.

Оптимальним при здійсненні подальшого аналізу статусу викривачів слід вважати визначення наведене Н.К. Шаптала та Г.В. Задорожня, які зазначають, що правовий статус – це юридично закріплене становище особи як соціального суб'єкта в суспільстві, тобто це сукупність прав та обов'язків особи, які визначені та гарантовані Конституцією і законами України, іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України³².

Саме тому слід проаналізувати основні міжнародні нормативно-правові акти, які вплинули на процес формування та розвитку інституту викривання в Україні.

Ключовим документом, який виступив підґрунтям включення до українського законодавства регулювання правового статусу викривачів є Конвенція ООН проти корупції, відкрита для підписання 31 жовтня 2003 року. Парламент України ратифікував її 18 жовтня 2006 року, а датою набрання чинності для нашої держави відповідно є 1 січня 2010 року. Насамперед, стаття 33 Конвенції покладає зобов'язання на країни-підписанти включити до внутрішньої правової системи належних заходів для забезпечення захисту будь-яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією, від будь-якого несправедливого

³¹ Проблемы общей теории права и государства: [учебник для вузов] / под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М.: Норма, 2004. – С. 832. (с. 225) (дата звернення: 30.01.2024).

³² Шаптала Н.К. Конституційне право України: [навч. Посіб.] / Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня. – Дніпропетровськ. : ТОВ «ЛізуновПрес», 2012. – 472 с. (дата звернення: 30.01.2024).

поводження³³. Більш детальне тлумачення цих положень наводиться у Технічному регламенті до Конвенції ООН проти корупції. Зокрема, відзначається, що викривачі, як правило володіють інформацією, яка вказує на вчинення певних протиправних корупційних діянь. Такі дані є досить цінними і можуть слугувати підставою для початку проведення розслідування відповідними компетентними органами. Основною метою при реалізації статті 33 у національному законодавстві визнається забезпечення відповідного балансу між правами осіб, проти яких спрямована інформація чи звинувачення, та необхідністю захисту осіб, які повідомляють інформацію³⁴.

Гарантії захисту мають поширюватися не лише на публічних службовців та співробітників юридичних осіб, а й на будь-яку особу, що повідомляє про можливі факти вчинення корупційних діянь. Задля забезпечення належного функціонування системи протидії корупції, викривачі повинні мати можливість використовувати різні канали для здійснення повідомлення. А саме, перший рівень має включати здатність направлення інформації про протиправні діяння в середині організації безпосередньо до керівника. У випадку не ефективності такого повідомлення, якщо воно не потягнуло за собою притягнення винних осіб до відповідальності, використовуються зовнішні канали, тобто надання даних про можливі факти корупції до відповідних компетентних органів. Надання захисту відбувається лише за відповідності отриманої інформації критеріям доброчесності та обґрунтованості підстав вважати її достовірною. При цьому, у разі повідомлення конфіденційних даних, особа все одно має можливість розраховувати на захист. Проте, мають бути впровадженні відповідні механізми відновлення репутації осіб щодо протиправних дій яких здійснено повідомлення, але інформація не підтвердилася, хоча були підстави вважати її

³³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Міжнародний документ від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 30.01.2024).

³⁴ Техническое руководство по осуществлению Конвенции ООН против коррупции. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/10-53208_ebook_r.pdf (дата звернення: 30.01.2024).

достовірною. Особі, яка надала такі дані не може бути відмовлено у захисті, у випадку її фактичного не підтвердження.

Стаття 8 Конвенції ООН проти корупції, встановлює відповідні зобов'язання щодо запровадження системи здійснення повідомлення публічними службовцями про факти вчинення корупційних діянь, інформація про які стала їм відома у зв'язку із виконанням своїх професійних функцій. Задля реалізації даних положень необхідне створення відповідних кодексів поведінки державних службовців. Саме тому, на виконання приписів ч. 2 статті 37 Закону України «Про запобігання корупції», Національним агентством України з питань державної служби було затверджено відповідні «Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування». Зокрема, ч. 3 Розділу I Загальні положення, встановлює зобов'язання керівників державних органів, органів місцевого самоврядування чи їх структурних підрозділів при виявленні чи отримання повідомлення про факти порушення цих правил, вжити належні заходи для їх припинення, усунення негативних наслідків та притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності. Якщо ж в ході розгляду було встановлено, щодо діяння вчинене особою містить ознаки адміністративного чи кримінального правопорушення в обов'язковому порядку повідомляються спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції³⁵. Для державних службовців має бути створена можливість обговорення проблем, які викликають їх занепокоєння, зокрема й повідомлення про незаконну діяльність своїх колег, виникнення тиску з боку інших осіб, система має забезпечувати конфіденційність надання інформації, щоб виключити будь-які негативні наслідки для подальшої кар'єри публічних службовців³⁶.

³⁵ Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : Наказ Нац. агентства України з питань держ. служби від 05.08.2016 р. № 158 : станом на 11 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

³⁶ Техническое руководство по осуществлению Конвенции ООН против коррупции. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/10-53208_ebook_r.pdf (дата звернення: 30.01.2024).

Стаття 32 Конвенції ООН проти корупції встановлює зобов'язання країн-учасниць забезпечувати належний захист свідків та експертів, що свідчать у відповідних кримінальних справах, які торкаються корупційних діянь, а також їх родичів та близьких осіб. Першу категорію таких заходів безпеки можна представити відповідними інструментами забезпечення дистанційної участі потенційних викривачів у відповідних допитах та інших процесуальних діях за допомогою відеозв'язку та інших можливостей сучасних технологій. Друга категорія включає міри безпеки пов'язані із захистом особи протягом всього проміжку часу до проведення відповідного судового засідання, де вона надаватиме свідчення. Насамперед, такі заходи можуть включати процедури із переселення свідків та їх родин, встановлення обмежень щодо розголошення інформації, що дозволяє ідентифікувати їх особу або ж визначити місцезнаходження³⁷.

Наступними слід згадати Кримінальну та Цивільну Конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією. Так відповідно до вказаних міжнародних документів сторони, що ратифікували ці конвенції повинні:

- вжити систематичних заходів для забезпечення захисту осіб, які повідомляють про кримінальні корупційні злочини, співробітничать із антикорупційними та іншими правоохоронними органами або є свідками у відповідних кримінальних справах;

- передбачити в положеннях чинного законодавства власної країни норми, що забезпечують захист працівників установи та організації, які повідомляють про вчинки, що можуть свідчити про корупцію, від незаконного переслідування, звільнення, дисциплінарної відповідальності та інших санкцій³⁸.

³⁷ Техническое руководство по осуществлению Конвенции ООН против коррупции. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/10-53208_ebook_r.pdf (дата звернення: 30.01.2024).

³⁸ Бугайчук К.Л. Міжнародні та зарубіжні стандарти правового статусу та захисту викривачів корупції та їх імплементація в національну практику. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 665–668. (с. 666) URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/afc46484-cc02-47c6-88e5-c96e22043116/content> (дата звернення: 30.01.2024).

Ще одним важливим міжнародним документом, що регулює захист викривачів виступає Директива ЄС 2019/ 1937 Європейського парламенту та Ради ЄС від 23 жовтня 2019 року. Її дія поширюється на країни-члени Європейського Союзу, тим не менш, враховуючи євроатлантичні спрямування України, закріплені у Конституції, зокрема у абз. 5 преамбули «підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України³⁹», наша держава має враховувати положення європейського законодавства при формуванні власної політики, адже у майбутньому їй доведеться привести власні нормативно-правові акти у відповідність до європейської правової системи.

Саме тому слід проаналізувати ключові положення Директиви ЄС 2019/1937, які врегульовують функціонування інституту викривання. Відповідно до статті 4, викривачами визнаються особи, які працюють у приватному та державному секторах, які отримали інформацію про вчинення порушення іншою особою в межах своєї робочої діяльності. До них відносяться працівники у розумінні статті 45(1) ДФЄС⁴⁰, а також державні службовці, самозайняті особи згідно з статтею 49 ДФЄС⁴¹, акціонери та особи, що входять до складу управлінських, адміністративних, наглядових органів підприємства, волонтери та тренери, які працюють на платній та безоплатній основі, будь-які особи, які працюють під началом підрядників, субпідрядників, постачальників. При цьому, викривачами є особи, що повідомляють громадськості суспільно важливу інформацію, яка стала їм відома під час виконання робочих обов'язків, після завершення їх трудового договору контракту, тобто колишні працівники. Це стосується й осіб, які надають дані

³⁹ Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

⁴⁰ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 р. : станом на 25 берез. 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 30.01.2024).

⁴¹ Так само.

про порушення в процесі прийняття на роботу або ж ведення перемовин, що передують укладенню трудового договору/контракту⁴².

Відповідно до статті 2 Директиви ЄС 2019/1937 викривач може повідомляти інформацію про порушення, які стосуються таких сфер:

- державні закупівлі;
- фінансові послуги, продукти та ринки, а також запобігання відмиванню грошей та фінансування тероризму;
- безпека продуктів та їхня відповідність стандартам;
- безпека на транспорті;
- охорона навколишнього середовища;
- радіаційний захист та ядерна безпека;
- безпека харчових продуктів та кормів, здоров'я та добробут тварин;
- громадське здоров'я;
- захист прав споживачів;
- захист приватності та персональних даних;
- безпека мереж та інформаційних систем;
- порушення, які впливають на фінансові інтереси Союзу, згідно зі статтею 325 ДФЄС⁴³, іншими законами Союзу;
- порушення, які стосуються внутрішнього ринку, згідно зі статтею 26(2) ДФЄС⁴⁴, зокрема порушення правил Союзу щодо конкуренції та державної допомоги, а також порушення, які стосуються внутрішнього ринку, щодо актів, які порушують правила оподаткування прибутку підприємств, чи схем, мета яких полягає в отриманні податкових пільг, що позбавляє законодавство

⁴² Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу»: Директива Європ. Союзу від 23.10.2019 р. № 2019/1937. (с. 3-4) URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf> (дата звернення: 30.01.2024).

⁴³ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 р. : станом на 25 берез. 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 30.01.2024).

⁴⁴ Так само.

оподаткування прибутку підприємств, яке застосовується, його предмета та мети⁴⁵.

Відповідно до статті 6 Директиви ЄС 2019/1937 особи можуть розраховувати на захист, передбачений для викривачів, у випадку якщо інформація, що була повідомлена є правдивою на момент здійснення передачі даних про порушення, відомості наведені у повідомленні стосуються попередньо зазначених сфер застосування Директиви. При цьому інформація надається шляхом використання внутрішніх, зовнішніх каналів повідомлення або ж проведення публічного розкриття.

Внутрішнім є повідомлення про порушення здійснене в усній або ж письмовій формі всередині юридичної особи публічного чи приватного права. Заохочується використання саме даного каналу, якщо порушення може бути усунене на внутрішньому рівні, а особа не має підстав вважати, що проти неї будуть застосовані заходи негативного впливу, тобто переслідування. Внутрішні канали повідомлення мають бути створені у юридичних особах публічного та приватного права, якщо кількість їх працівників дорівнює 50-ти або ж більше особам. Вони мають відповідати вимогам конфіденційності та анонімності. Строк надання відповіді на отримане повідомлення про порушення має складати не більше трьох місяців з моменту його одержання або ж триденного терміну його подання.

У свою чергу зовнішнім визнається повідомлення направлене до компетентних органів, уповноважених здійснювати розслідування фактів наведених у повідомленні. Відомості щодо отримання інформації мають бути надіслані викривачеві у строк не більше семи днів. Винятком виступає обставина за якої у компетентного органу наявні підстави вважати, що таке оповіщення викривача, призведе до ідентифікації його особи, а отже поставить

⁴⁵ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу»: Директива Європ. Союзу від 23.10.2019 р. № 2019/1937. (с. 1-2) URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf> (дата звернення: 30.01.2024).

під загрозу забезпечення його належного захисту. При цьому, про вжиті заходи у зв'язку із розслідуванням фактів, наведених у повідомленні особа інформується у строк, що не перевищує трьох, а в обґрунтованих випадках шести місяців. У випадку якщо орган, що отримав повідомлення не уповноважений провадити заходи спрямовані на усунення порушення про яке інформується, він зобов'язаний передати його до відповідного компетентного органу та в обов'язковому порядку сповістити про такий факт викривача.

Публічне розкриття означає зробити інформацію про порушення надбанням широкої громадськості. Використання даного каналу вважається обґрунтованим у випадку, якщо особою спочатку здійснено повідомлення через внутрішні або ж зовнішні канали, проте відповідними особами не було вжито належних заходів щодо реагування на повідомлення протягом попередньо згаданих строків інформування викривача. Або ж порушення вчинене іншою особою може становити неминучу чи очевидну загрозу суспільним інтересам за надзвичайної ситуації, чи ризику спричинення непоправної шкоди. При використанні зовнішнього повідомлення існує великий ризик переслідування викривача. Або ж ймовірність ефективного розслідування правопорушення обмежується загрозою знищення чи приховування доказів. Чи є ризик змови між представниками компетентного органу та особи щодо правопорушення якої викривач має намір здійснити повідомлення.

Окремо Директивою ЄС 2019/1937, врегульовано заходи забезпечення захисту прав викривачів та прирівняних до них осіб. Такими, зокрема визнаються особи, які сприяють у здійсненні повідомлення. При цьому, захист поширюється на третіх осіб, пов'язаних з особою, що здійснює повідомлення, які можуть зазнати переслідування на робочому місці, а саме колеги або ж родичі викривачів. А також на юридичних осіб, якими володіє особа, що надає дані про вчинення правопорушення представниками організації, на яких вона працює або ж будь-яким іншим чином з ними пов'язана.

Насамперед, встановлюється заборона здійснення погроз та спроб переслідування викривачів, у формі:

- відсторонення, скорочення, звільнення чи рівнозначних заходів;
- пониження на посаді чи ненадання підвищення за посадою;
- передання повноважень, зміна місця роботи, зменшення розміру заробітної плати, зміна графіка роботи;
- ненадання навчання;
- негативної оцінки роботи чи рекомендації для працевлаштування;
- застосування будь-якого адміністративного заходу, стягнення чи іншої санкції, включно з фінансовими санкціями;
- примусу, залякування, домагання чи громадського осуду;
- дискримінації, несприятливого чи несправедливого ставлення;
- непереведення тимчасового трудового договору в постійний трудовий договір у разі, коли працівник мав законні очікування, що йому буде запропоновано постійну роботу;
- непоновлення чи передчасне припинення тимчасового трудового договору;
- завдання шкоди, зокрема репутації особи (наприклад, у соціальних мережах), матеріальних збитків, як-от: утрата бізнесу чи упущений дохід;
- зарахування до «чорних» списків на основі офіційних або неофіційних домовленостей у сфері чи галузі промисловості загалом, що може зумовити неможливість у майбутньому працевлаштуватися в певній сфері чи галузі;
- передчасного припинення або розірвання договору на постачання товарів чи послуг;
- анулювання ліцензії чи дозволу;
- направлення до психіатра чи до медичної консультації⁴⁶.

⁴⁶ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу»: Директива Європ. Союзу від 23.10.2019 р. №

Відповідно до статті 20 Директиви ЄС 2019/1937, викривачам надаються гарантії щодо доступності інформації про процедури та засоби судового захисту, про права викривачів, про захист від переслідування. Компетентні органи зобов'язані сприяти викривачам у їх захисті від переслідування та співпрацювати в цьому напрямку з іншими державними органами, надаючи особі підтвердження статусу викривача. Особи, які здійснюють повідомлення можуть розраховувати на правову допомогу, а також фінансову та психологічну підтримку в межах відповідного юридичного розгляду⁴⁷.

Згідно з статтею 21 Директиви ЄС 2019/1937, викривач не несе будь-якої відповідальності за порушення обмежень щодо розкриття інформації у зв'язку із здійсненням повідомлення або публічного розкриття, якщо в нього були розумні підстави вважати такі дані достовірними, а їх передання було необхідним для викриття відповідного правопорушення. При цьому, викривачі не несуть відповідальності за набуття чи доступ до інформації, яка в подальшому повідомляється або ж публічно розкривається, якщо спосіб отримання таких даних про вчинення правопорушення іншою особою не становить самостійного кримінального проступку⁴⁸.

У судових провадженнях чи провадженнях іншого уповноваженого органу, які стосуються завдання шкоди особі, що здійснила повідомлення або ж публічне розкриття та зазнала через це відповідного переслідування з боку інших осіб, обов'язок доказування, що такі заходи були цілком обґрунтованими та правомірними покладається на особу, що застосовувала ці заходи. При цьому, до викривача можуть застосовуватися проміжні заходи, спрямовані на захист від переслідування до кінця завершення відповідного судового провадження.

2019/1937. (с. 15-16) URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf> (дата звернення: 30.01.2024).

⁴⁷ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу»: Директива Європ. Союзу від 23.10.2019 р. № 2019/1937. (с. 16) URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf> (дата звернення: 30.01.2024).

⁴⁸ Так само, с. 17.

У випадку початку судового провадження щодо дифамації, порушення авторського права, порушення таємності, порушення правил захисту даних, порушення комерційної таємниці чи позовів щодо відшкодування на основі законодавства про працю в приватному чи державному секторі, викривачі не несуть відповідальності у зв'язку із здійсненням повідомленням чи публічним розкриттям.

Викривачам також надається право на чесний суд, презумпцію невинуватості, право на захист, а саме право бути почутим та на доступ до власної справи. При цьому, стаття 23 Директиви ЄС 2019/1937, встановлює відповідальність за навмисне повідомлення особою неправдивої інформації, що може тягнути за собою, передбачене законом покарання.

Підсумовуючи вищевикладене, слід провести аналіз вітчизняного законодавства, яке обумовлює надання особі правового статусу викривача. Системне тлумачення положень чинного визначення поняття «викривач», наведене у абз. 18 ч. 1 статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» дозволяє виділити ряд ознак, яким має відповідати особа для набуття статусу викривача. Особа визнається викривачем за таких умов: по-перше це фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства) незалежно від віку; по-друге у неї наявне переконання, що інформація є достовірною, тобто особа впевнена, що володіє даними, які можуть свідчити про факти вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»; по-третє інформація стала відома викривачеві у зв'язку із трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання. За відсутності хоча б однієї з вищевказаних умов особа вважається заявником. При цьому, особа набуває правового статусу викривача з моменту здійснення повідомлення про можливі факти вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, іншого порушення цього закону.

2.2 Правовий статус викривачів у кримінальному провадженні

Українське законодавство розрізняє викривачів та заявників. Зокрема, особа вважається заявником, якщо вона повідомила інформацію про можливі факти вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», проте органом досудового розслідування до ЄРДР були внесені відомості за статтею (частиною статті) законодавства України, що встановлює кримінальну відповідальність за такі діяння, проте вони не є корупційними (інші злочини, не передбачені приміткою до статті 45 ККУ). А тому особа не набуває прав та гарантій захисту викривача, а виступає заявником у кримінальному провадженні⁴⁹.

Відповідно до положень ч. 2 статті 53 Закону України «Про запобігання корупції», особи, які повідомили про вчинення кримінального корупційного правопорушення за наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну, їх близьких осіб можуть розраховувати на застосування правоохоронними органами по відношенню до них правових, організаційно-технічних та інших спрямованих на захист від протиправних посягань заходів, передбачених Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»⁵⁰.

Таке право виникає у викривача у зв'язку з набуттям ним статусу заявника у кримінальному провадженні. При цьому, відповідні гарантії безпеки поширюються й на членів сім'ї та близьких осіб викривача. Підставою для застосування відповідних заходів безпеки можуть бути дані, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну викривача

⁴⁹ Ренкас А., Скоб О., Леончук О., Дідач В., Онікієнко О. Практичний посібник по роботі з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції. Київ: 2023. 146 с. (с. 24) URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykrivachi-koruptsiyi/praktychnyj-posibnyk-po-roboti-z-vykrivachamy-dlya-upovnovazhenyh-pidrozdiliv-upovnovazhenyh-osib-z-pytan-zapobigannya-ta-vyyavlennya-koruptsiyi/> (дата звернення: 30.01.2024).

⁵⁰ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 02 січн. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 31.01.2024).

(наявність усних чи письмових погроз, виявлення в процесі проведення НСРД чи ОРЗ інформації про підготовку посягання на викривача і т. п.)⁵¹.

Згідно ч. 1 статті 53² Закону України «Про запобігання корупції», викривач самостійно визначає канали для повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, а саме: внутрішні, регулярні, зовнішні⁵².

Вперше визначення каналів повідомлення наводиться у законопроекті №4038а «Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам» від 20 липня 2016 року, який втім не був прийнятий. Проте, деякі ключові положення були враховані та включені у новий законопроект №1010 «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо викривачів корупції». Зокрема, ч. 1 статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» була доповнена абз. 19-21, що наводили визначення каналів повідомлення:

- Внутрішні канали - способи захищеного та анонімного повідомлення інформації, яка повідомляється викривачем керівнику або уповноваженому підрозділу (особі) органу або юридичної особи, у яких викривач працює, проходить службу чи навчання або на замовлення яких виконує роботу.
- Зовнішні канали - шляхи повідомлення інформації викривачем через фізичних чи юридичних осіб, у тому числі через засоби масової інформації, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки тощо.
- Регулярні канали - шляхи захищеного та анонімного повідомлення інформації викривачем Національному агентству з питань запобігання корупції, іншому суб'єкту владних повноважень, до

⁵¹ Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. о. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 43) (дата звернення: 02.02.2024).

⁵² Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 02 січн. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 31.01.2024).

компетенції якого належить розгляд та прийняття рішень з питань, щодо яких розкривається відповідна інформація. Регулярні канали обов'язково створюються спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції, органами досудового розслідування, органами, відповідальними за здійснення контролю за дотриманням законів у відповідних сферах, іншими державними органами, установами, організаціями⁵³.

В подальшому вносилися зміни до законодавчого тлумачення понять внутрішніх, зовнішніх, регулярних каналів повідомлення, зокрема із прийняттям законопроекту №3450 «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо упорядкування окремих питань захисту викривачів» від 26 червня 2021 року. Було також введено окремі положення, що стосувалися запуску Єдиного порталу повідомлень викривачів, як внутрішнього каналу здійснення повідомлень.

Згідно абз. 19 ч. 1 статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», який наводить визначення внутрішніх каналів повідомлення його було доповнено нормами щодо звернення до органу вищого рівня, уповноважена особа якого здійснює контроль за дотриманням антикорупційного законодавства на підвідомчих підприємствах, в установах та організаціях. Абз. 20, що тлумачить зовнішні канали повідомлення залишився фактично без змін. Абз. 21 зазнав докорінних змін із конкретним визначенням органів, здійснення повідомлення до яких вважається застосуванням регулярного каналу. А саме захищене (у тому числі анонімне) повідомлення інформації викривачем органам прокуратури, Національній поліції, Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань, Національному агентству з питань запобігання корупції⁵⁴.

⁵³ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 02 січн. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 31.01.2024).

⁵⁴ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 26 черв. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/ed20210626#Text> (дата звернення: 31.01.2024).

Згідно абз. 1 ч. 2 статті 53¹ Закону України «Про запобігання корупції» фактично встановлюється зобов'язання здійснювати повідомлення через відкритий для цілодобового доступу Єдиний портал повідомлень викривачів та спеціальні телефонні лінії, як внутрішні канали повідомлення про корупцію. При цьому згідно абз. 2 та 4, повідомлення, що здійснюються через регулярні та зовнішні канали підлягають внесенню уповноваженою особою до Єдиного порталу повідомлень викривачів⁵⁵.

Досить неоднозначними є норми визначені у абз. 3 щодо використання інших способів повідомлення (направлення повідомлення, у тому числі анонімного, у паперовій або електронній формі чи здійснення повідомлення на особистому прийомі, через спеціальну телефонну лінію тощо) інформація з яких підлягає подальшому внесенню уповноваженою особою до Єдиного порталу повідомлень викривачів не пізніше наступного дня⁵⁶. Таке формулювання є досить ризиковим, адже потенційному корупціонеру надається можливість застосувати до особи заходи негативного впливу до моменту визнання її викривачем у зв'язку із внесенням відомостей до Єдиного порталу повідомлень викривачів. В подальшому при здійсненні захисту порушених прав у судовому порядку потенційний корупціонер може довести відсутність причинно-наслідкового зв'язку між повідомлень особою про можливі факти вчиненням ним корупційного або ж пов'язаного з корупцією правопорушення та застосування до викривача певних утисків на робочому місці. Тому відомості щодо повідомлення викривача мають вноситися до Єдиного порталу повідомлень викривачів уповноваженою особою негайно задля забезпечення викривача від застосування до нього негативних заходів впливу.

Важливість Єдиного порталу повідомлень викривачів в контексті тлумачення правового статусу викривачів полягає у його покликанні

⁵⁵ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 26 черв. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/ed20210626#Text> (дата звернення: 31.01.2024).

⁵⁶ Так само.

здійснення ідентифікації осіб, що повідомляють про факти корупції. Зокрема, присвоєння унікального ідентифікатора повідомлення за яким можна підтвердити свою особу як викривача та здійснювати подальшу перевірку стану розгляду повідомлення. Звісно статус викривача надається лише у зв'язку з визнанням повідомлення таким, що містить фактичні дані та дозволяє розслідувати потенційні корупційні злочини та правопорушення. Тобто, портал виступає лише платформою, що дозволяє здійснювати повідомлення через внутрішні канали в середині певної установи чи організації, а також адміністратором повідомлень отриманих через регулярні та зовнішні канали. При цьому, повідомлення, що не містять фактичні дані про вчинення корупційних правопорушень розглядаються в порядку Закону України «Про звернення громадян».

Правовий аналіз законодавства дозволяє прийти до висновку, що до моменту підключення всіх державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права та юридичних осіб, зазначених в частині другій статті 62 Закону України «Про запобігання корупції» до Єдиного порталу повідомлень викривачів чинними ще залишаються документи, які можуть підтвердити потенційну особу викривача. Фактично їх вичерпний перелік наводяться у Роз'ясненні НАЗК від 12.06.2023 "Щодо правового статусу викривача", а саме:

- 1) відповіді органу, юридичної особи публічного права, юридичної особи, зазначеної в ч. 2 ст. 62 Закону на повідомлення (заяву, скаргу тощо) викривача;
- 2) листа органу, юридичної особи публічного права, (юридичної особи, зазначеної в ч. 2 ст. 62 Закону) про результати попередньої перевірки повідомлення;
- 3) повідомлення Національному агентству про початок досудового розслідування за участю викривача (відповідно до вимог ч. 9 ст. 214 КПК України);
- 4) повідомлення Національному агентству про участь викривача у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією (відповідно до вимог ч. 5 ст. 257 КУпАП).

При цьому НАЗК відзначає, що наведений перелік документів не є вичерпним, а уповноважені

особи можуть видавати й інші документи, що свідчать про здійснення особою повідомлення про корупцію. Згідно з п. 2 розділу II «Прикінцевих та перехідних положень» Закону № 1502-ІХ до початку роботи Єдиного порталу повідомлень викривачів підтвердження або не підтвердження статусу викривача здійснюється суб'єктом розгляду повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» протягом не більше десяти робочих днів з дня надходження обґрунтованої письмової вимоги особи, яка подала таке повідомлення⁵⁷.

У 2019 році з прийняттям законопроекту №1010 «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо викривачів корупції» було доповнено КПК та КУпАП, а саме відбулося розмежування процесуального статусу викривача у кримінальному провадженні та справах про адміністративні правопорушення.

Включення до ч. 1 статті 3 КПК пункту 16², закріпило за викривачем статус заявника у кримінальному провадженні. А пункт 25, що визначає учасників кримінального провадження, отримав доповнення «заявник, у тому числі викривач». Фактично викривач у кримінальному провадженні повідомляє про можливі факти вчинення іншою особою корупційних злочинів, наведених у примітці до статті 45 ККУ. Системний аналіз законодавства дозволяє прийти до висновку, що викривач має скористатися саме регулярними каналами повідомлення. Відповідно до статті 216 КПК, яка визначає підслідність правоохоронних органів, правом розслідувати кримінальні корупційні правопорушення наділяються Національна поліція України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро. При цьому, особа, що здійснила повідомлення до органів прокуратури або ж НАЗК, яке має наслідком внесення відомостей до ЄРДР про вчинення корупційного злочину набуває статусу викривача. Згідно ч. 9 статті 214 КПК слідчий,

⁵⁷ Щодо правового статусу викривача: роз'яснення НАЗК №2 від 12.06.2023. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/status_vykrivacha/ (дата звернення: 31.01.2024)

дознавач протягом 24 годин зобов'язані повідомити НАЗК про початок досудового розслідування за участі викривача. Відповідна копія такого повідомлення, надісланого до НАЗК надається викривачеві для підтвердження його правового статусу. Відповідно до пункту 2 ч. 5 статті 214 КПК до ЄРДР вносяться відомості щодо прізвища, ім'я, по батькові заявника або ж потерпілого, тобто, враховуючи, згадані раніше положення законодавства, викривача⁵⁸.

Проте, згідно пунктів 6 та 7 ч. 2 статті 53³ Закону України «Про запобігання корупції» викривачеві гарантується право на конфіденційність та анонімність. Саме тому у випадку, якщо викривач виявив бажання приховати власну особу з метою убезпечення застосування заходів негативного впливу по відношенню до нього або його близьких осіб, йому надається така можливість. Зокрема, згідно пункту а) статті 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» відбувається заміна прізвища, імені, по батькові викривача у відповідних матеріалах кримінального провадження, обвинувальному акті на псевдонім⁵⁹.

При цьому, відповідно до Роз'яснення НАЗК №4 від 24.02.21 «Щодо забезпечення права викривача на конфіденційність та анонімність» слідчі, дізнавачі та прокурори при ознайомленні учасників кримінального провадження із матеріалами досудового розслідування та при їх відкриті зобов'язані забезпечити дотримання конфіденційності викривача, не допустивши розголошення інформації про особу викривача або інших відомостей, які дозволяють його ідентифікувати, особам щодо дій та бездіяльності яких ведеться розслідування у зв'язку із повідомленими викривачем фактами їх незаконних діянь⁶⁰.

⁵⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

⁵⁹ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII : станом на 20 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

⁶⁰ Щодо забезпечення права викривача на конфіденційність та анонімність: роз'яснення НАЗК №4 від 24.02.21 « URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykrivachi-koruptsiyi/shhodo-zabezpechennya-prava-vykrivacha-na-konfidentsijnist-ta-anonimnist/> (дата звернення: 30.01.2024)

А відповідно до ч. 1 статті 130¹ КПК викривач за повідомлення про корупційний злочин, активну участь в його розкритті, якщо грошовий розмір предмета злочину або збитки завдані державі в 5000 і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину, викривачу виплачується винагорода у вигляді 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину, після винесення обвинувального вироку суду, але не більше 3000 мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину. Згідно з ч. 6 статті 130¹ КПК з метою захисту персональних даних викривача після їх розкриття для суду можуть застосовуватися такі заходи безпеки, як забезпечення конфіденційності відомостей про особу та/або закритий судовий розгляд⁶¹.

Особа, що є викривачем наділяється характерними для заявника правами. Їх вичерпний перелік наводиться у ч. 2 статті 60 КПК, зокрема заявник має право отримувати витяг з ЄРДР щодо початку слідчих дій, на підтвердження своєї заяви подавати відповідні речі та документи, отримувати інформацію про завершення відповідного досудового розслідування. Тобто відповідно до статті 53⁶ Закону України «Про запобігання корупції» зазначені особи мають повідомити викривача протягом п'яти днів про результати досудового розслідування, що передбачають застосування однієї з процесуальних дій, зазначених у ч. 2 статті 283 КПК. Додатково ч. 3 статті 60 КПК передбачає право викривача контролювати перебіг слідства шляхом витребування інформації про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням. Законодавством встановлюється строк надання відповіді викривачеві слідчим або прокурором протягом п'яти днів з моменту подання заяви⁶².

⁶¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

⁶² Так само.

Проте, як слушно відзначають Луцик В.В та Гловюк І.В статус заявника для викривача не є постійним. Він може трансформуватися із часом. У разі якщо корупційне правопорушення призвело до завдання викривачеві моральної, фізичної або майнової шкоди, він може набувати статусу потерпілого. Проте, викривач може надавати й інформацію про злочин, де відсутні потерпілі юридичні та фізичні особи, а шкоди завдано суспільним інтересам або ж державі⁶³.

Свідчення викривача виступають підставою для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування. Саме тому його в першу чергу допитуватимуть як свідка. Але відповідно до Роз'яснення НАЗК №2 від 12.06.23 «Щодо правового статусу викривача» з урахуванням обмежень, що накладаються на надання свідчень особами, зазначеними у ч. 2 статті 65 КПК. Проте, якщо викривач не належить до переліку таких осіб під час досудового розслідування він набуває права та обов'язки свідка, передбачені статтею 66 КПК. Серед ключових обов'язків, згідно ч. 2 статті 66 КПК виділяється необхідність прибувати на допит за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, надавати правдиві свідчення, не розголошувати відповідну інформацію про суть кримінального провадження та відповідні процесуальні дії. Зокрема, ч. 1 статті 67 КПК встановлює кримінальну відповідальність свідка за надання неправдивих показів.

Варто також відзначити можливість залучення викривача до конфіденційного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів. Згідно з ч. 1 статті 275 КПК слідчий під час проведення негласних слідчо-розшукових дій (НСРД) має право використовувати інформацію отриману від осіб в рамках конфіденційного співробітництва або ж залучати таких осіб до проведення НСРД. Тому, доцільним є використання даних, що надає викривач саме в рамках конфіденційного співробітництва.

⁶³ Луцик В.В., Гловюк І.В. Кримінально-процесуальний статус викривача: проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 529–532. (с. 531) URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/140.pdf (дата звернення: 30.01.2024).

2.3 Правовий статус викривачів в адміністративному та цивільному процесах

У справах про адміністративні правопорушення відповідно до абз. 2 примітки до статті 172⁸ КУпАП викривачем визнається особа зазначена у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», а саме у абз. 18 ч. 1 статті 1 згаданого Закону. Статус викривача у справах про адміністративні правопорушення пов'язані з корупцією регулюється ч. 3 статті 272 КУпАП, згідно з якою він є свідком. Йому надаються усі права та гарантії передбачені статтею 53³ Закону України «Про запобігання корупції». Окрім цього, ч. 2 статті 272 КУпАП на викривача покладаються зобов'язання з'являтися за викликом посадової особи, що здійснює розгляд справи, надавати правдиві пояснення, розповісти всі відомі йому деталі та відповісти на поставлені питання⁶⁴.

Особа може набувати статусу «викривача» у зв'язку із здійсненням повідомлення про можливі факти вчинення адміністративних правопорушень пов'язаних із корупцією, визначених у Главі 13-А КУпАП. А також повідомлення про не виконання законних вимог (приписів) Національного агентства (стаття 188⁴⁶ КУпАП)⁶⁵.

Строки давності у справах про адміністративні правопорушення пов'язані з корупцією регулюються ч. 4 статті 38 КУпАП, закріплюючи можливість накладення стягнення на винну особу протягом шести місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з моменту його вчинення⁶⁶. Важливим є той факт, що особа набуває статусу викривача, навіть у випадках здійснення повідомлення про вчинення іншою особою адміністративного правопорушення пов'язаного з корупцією після спливу згаданих раніше строків.

⁶⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-Х : станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

⁶⁵ Так само.

⁶⁶ Так само.

Відповідно до ч. 1 статті 221 КУпАП справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172⁴-172⁹ КУпАП розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів.

Згідно з Роз'ясненням НАЗК №3 від 31.08.2023 "Щодо отримання та розгляду повідомлень про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»" інформація надана викривачем через регулярні канали або та, що отримана з організацій, про вчинення адміністративного правопорушення пов'язаного з корупцією службовою особою, що займає відповідальне або особливо відповідальне становище, перелік яких визначено у примітці до статті 51³ Закону України «Про запобігання корупції», розглядається НАЗК, або ж відповідно органами Національної поліції щодо адміністративних правопорушень вчинених іншими особами⁶⁷.

Як і при проведенні досудового розслідування у кримінальному провадженні, у справах про адміністративні правопорушення пов'язані з корупцією викривачеві гарантуються права на конфіденційність та анонімність врегульовані, зокрема статтею 53⁵ Закону України «Про запобігання корупції». А саме заборонено розкривати будь-яку інформацію про викривача, його близьких осіб, третім сторонам, що не долучені до розгляду справи, а також особам щодо фактів дій або бездіяльності яких проводиться розслідування. У випадках, визначених законодавством особу викривача може бути розголошено без його згоди, проте його необхідно повідомити заздалегідь не пізніше, ніж за 18 робочих днів до розголошення інформації, таке повідомлення проводиться під розписку із зазначенням кола осіб, що отримають персональні дані викривача та підстав такого розголошення⁶⁸. При

⁶⁷ Щодо отримання та розгляду повідомлень про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»: роз'яснення НАЗК №3 від 31.08.2023 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykrivachi-koruptionsiyi/shhodo-otrymannya-ta-rozglyadu-povidomlen-pro-mozhlyvi-fakty-koruptionsijnyh-abo-pov-yazanyh-z-koruptionsiyeyu-pravoporushen-inshyh-porushen-zakonu-ukrayiny-pro-zapobigannya-koruptionsiyi/#post6001> (дата звернення: 01.02.2024).

⁶⁸ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 26 черв. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/ed20210626#Text> (дата звернення: 31.01.2024).

цьому згідно ч. 1 статті 256 КУпАП прізвище викривача вноситься у відповідний протокол про адміністративне правопорушення лише за його згодою.

Законодавство встановлює дисциплінарну та адміністративну відповідальність за незаконне розголошення інформації про викривача та його близьких осіб. НАЗК у випадку наявності інформації щодо порушення умов конфіденційності викривача в порядку повноважень, наданих пунктом 13 ч. 1 статті 11 Закону України «Про запобігання корупції» може виносити приписи з вимогою усунути порушені права викривача та притягнення винних осіб до відповідальності. Наслідком реалізації таких приписів є притягнення особи, винної у порушенні права викривача на конфіденційність до дисциплінарної відповідальності. А відповідно до статті 172⁸ КУпАП за розголошення особою інформації про викривача, його близьких осіб, яка була отримана нею у зв'язку з виконанням службових або інших наданих законом повноважень настає адміністративна відповідальність⁶⁹.

При цьому, особа, що розголосила інформацію про викривача зацікавленим особам, дії яких призвели до завдання шкоди життю та здоров'ю викривача або його близьких осіб несе за це кримінальну відповідальність. Адже відповідно до ч. 5 статті 27 ККУ така особа виступає пособником вчинення кримінального правопорушення. Також відповідно до пункту 4 ч. 1 статті 67 ККУ вчинення злочину по відношенню до викривача буде слугувати додатковою обтяжуючою обставиною при призначенні покарання, а саме вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим громадського обов'язку⁷⁰.

Згідно з ч. 5 статті 257 КУпАП у разі участі у справі про адміністративне правопорушення викривача, працівник, що складає протокол про

⁶⁹ Щодо забезпечення права викривача на конфіденційність та анонімність: роз'яснення НАЗК № 4 від 24.02.2021. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-zabezpechennya-prava-vukryvacha-na-konfidentsijnist-ta-anonimnist/> (дата звернення: 31.01.2024)

⁷⁰ Так само.

адміністративне правопорушення пов'язане із корупцією, одночасно із надсиланням його до суду, зобов'язаний поінформувати НАЗК про особу викривача. Копія відповідного повідомлення НАЗК підлягає передачі викривачеві. При цьому, окремим чином не врегульовано питання оповіщення викривача про результати розгляду справи про адміністративні правопорушення пов'язані з корупцією, передбачені у главі 13-А КУпАП. Тому органам та особам, що складають відповідні протоколи рекомендується інформувати викривача про їх складення та направлення до суду.

Окремо слід окреслити статус викривача у адміністративному та цивільному процесі. Зважаючи, на той факт, що викривач може повідомляти інформацію про можливі факти вчинення іншою особою корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», як в установах публічного так і приватного права законодавець вирішив забезпечити викривача від переслідувань на робочому місці. Шляхом розширення відповідних положень КАСУ, зокрема абз. 3 ч. 2 статті 77, яка покладає обов'язок доказування відсутності причинно-наслідкового зв'язку між застосування суб'єктом владних повноважень чи створення загрози такого застосування заходів негативного впливу (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, зменшення розміру заробітної плати тощо) по відношенню до позивача (викривача) та повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»⁷¹. Відповідно до пункту 7 ч.1 статті 4 КАСУ суб'єктом владних повноважень виступає орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських

⁷¹ Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг⁷².

Схожа редакція правової норми наводиться й у ч. 3 статті 81 ЦПК⁷³, за винятком заміни «суб'єкта владних повноважень» на «керівника та роботодавця». Таке розмежування надає викривачеві комплексний правовий захист, незважаючи, наприклад на повідомлення про факти корупції в органі державної влади, місцевого самоврядування чи підприємстві, установі, організації. Адже, обравши для здійснення повідомлення, наприклад внутрішній канал, тобто Єдиний портал повідомлень викривачів або ж направивши повідомлення (у тому числі анонімне) у письмовій або електронній формі чи здійснивши його на особистому прийомі, або ж використавши спеціальну телефонну лінію, викривач звертається до антикорупційного уповноваженого. Відповідні уповноважені підрозділи утворюються або ж призначаються окремі особи в органах, визначених у ч. 1 статті 13¹ Закону України «Про запобігання корупції». При цьому, згідно з ч. 2 статті 62 Закону України «Про запобігання корупції» антикорупційні програми в обов'язковому порядку приймаються в державних, комунальних підприємств, господарських товариств (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 відсотків), де середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує сімдесят мільйонів гривень. А також юридичних особах, які є учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України "Про публічні закупівлі", якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень⁷⁴. Згідно з ч. 5 статті 62 згаданого закону задля реалізації положень антикорупційної програми призначається уповноважена особа. В

⁷² Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

⁷³ Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

⁷⁴ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

рамках функціонування Єдиного порталу повідомлень викривачів їй надходять відповідні повідомлення про корупцію у юридичній особі у якій вона працює. Проте, в даному випадку стороною, яка може здійснювати заходи негативного впливу по відношенню до викривача виступає саме керівник або роботодавець, тобто приватна особа.

Окрім відстоювання власних трудових прав під час адміністративного та цивільного процесу, викривач може виступати відповідачем у дифамаційних позовах щодо захисту честі, гідності, ділової репутації особи щодо якої здійснено повідомлення про факти вчинення нею корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, іншого порушення Закону України «Про запобігання корупції». Незважаючи на те, що цивільне законодавство не містить окремого визначення поняття «викривач», правозастосовним за аналогією права виступає дефініція зазначена у абз. 18 ч. 1 статті 1 Закону України «Про запобігання корупції». Тобто, у цивільному процесі викривач володіє всіма правами, передбаченими в згаданому законі. Зокрема, викривач має можливість самотійно або через адвоката здійснювати представництво власних інтересів або ж звертатися за підтримкою до НАЗК або центрів безоплатної правової допомоги.

Згідно ч. 7 статті 56 ЦПК саме НАЗК з метою захисту викривача надано право звертатися до суду в інтересах викривача та виступати стороною за таким позовом, вступати у справу на будь-якій стадії розгляду, подавати відповідні апеляційні та касаційні скарги, а також заяви щодо перегляду судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, зокрема у справах відкритих за заявою викривача. Окрім цього, згідно ч. 2 статті 53 ЦПК НАЗК може бути залучено як третю особу, що не виявляє самотійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача (викривача) у справах щодо застосування або загрози застосування роботодавцем заходів негативного впливу по відношенню до позивача у зв'язку із здійсненням ним або членом

його сім'ї повідомлення про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою⁷⁵.

При цьому, викривач згідно пункту 5 ч. 2 статті 53³ Закону України «Про запобігання корупції» володіє правом отримати безоплатну правничу допомогу у зв'язку із захистом своїх прав. А відповідно до пункту 14 ч. 1 статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» викривач у зв'язку із захистом своїх порушених прав має можливість отримати безоплатну вторинну правову допомогу⁷⁶. Проте, як свідчить практика юристи, які працюють у центрах безоплатної правової допомоги або ж адвокати, включені до реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу рідко беруться за справи пов'язані із захистом прав викривачів, адже вони є досить складними і потребують високої компетенції.

Провівши детальний розбір статусу викривача у кримінальному провадженні, справах про адміністративні правопорушення, цивільному та адміністративному процесі можна прийти до висновку, що викривач є досить захищеним у різних галузях права. Презумпція дії причинно-наслідкового зв'язку між повідомленням та початком утисків викривача при здійсненні розгляду справ щодо порушення їх прав повністю відповідає кращим міжнародним стандартам, зокрема ч. 5 статті 21 Директиви ЄС встановлює, що у судових провадженнях або будь-якого іншого органу щодо порушених прав викривачів, в ході розгляду яких їй правовий статус підтверджується обов'язок доказування, що застосовані заходи негативного впливу по відношенню до викривача були обґрунтованими та правомірними, покладається на керівника або роботодавця, що їх здійснював⁷⁷.

⁷⁵ Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

⁷⁶ Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

⁷⁷ Щодо гарантій захисту трудових прав викривача: роз'яснення НАЗК № 8 від 01.06.2022 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-garantij-zahystu-trudovyh-prav-vykryvacha/> (дата звернення: 03.02.2024).

3. Державні гарантії захисту прав викривачів

3.1 Забезпечення дотримання основних прав викривачів

У червні 2014 року відбулося перше суттєве розширення прав та гарантій захисту викривачів, зокрема за рахунок внесення змін до статті 20 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Окрім прийнятих ще у 2013 році норм щодо захисту викривачів та їх близьких осіб, у випадку виникнення загрози їх життю, житлу, здоров'ю та майну у зв'язку із здійсненням повідомлення про корупцію шляхом застосування заходів безпеки, передбачених Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». А також гарантії щодо неможливості звільнення або ж примушення до звільнення чи застосування інших заходів негативного впливу з боку керівника/роботодавця по відношенню до особи, яка повідомила про корупцію⁷⁸.

Новаторством законодавчих змін 4 червня 2014 року, зокрема виступало надання можливості здійснювати таке повідомлення анонімно, тобто без зазначення авторства. Строк розгляду якого складав 15 днів з моменту отримання, а у випадку неможливості перевірки інформації у такі стислі терміни, він продовжувався до 30 днів⁷⁹. Фактично дані норми стали основою розділу VIII Захист викривачів Закону України «Про запобігання корупції», прийнятого 14 жовтня 2014 року.

У 2016 році відбулася спроба вийти за рамки існування лише викривачів корупції та розширити гарантії й на осіб, що повідомляють про порушення в інших сферах або ж здійснили спробу зробити таке повідомлення. Але не вистачило політичної волі для прийняття відповідного законопроєкту №4083а. Проте, все ж необхідно окреслити ключові положення законопроєкту щодо захисту викривачів, адже деякі з них стала підґрунтям для формування чинного

⁷⁸ Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI : станом на 9 черв. 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20130609#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

⁷⁹ Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI : станом на 4 черв. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20140604#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

законодавства. У законопроекті №4038а забезпеченню правовому статусу викривачів відводиться Розділ III «Права та гарантії захисту викривачів»:

Стаття 11. Звільнення викривача від юридичної відповідальності

Викривач звільняється від юридичної відповідальності у зв'язку з повідомленням інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам, якщо внаслідок цього порушуються його службові, трудові чи інші подібні обов'язки та зобов'язання. При цьому, у випадку дотримання порядку повідомлення інформації з обмеженим доступом викривач не несе цивільно-правову відповідальність за шкоду або збитки, що настали внаслідок розкриття інформації⁸⁰.

Стаття 13. Право викривача на конфіденційність та анонімність

Відповідна інформація щодо особи викривача не розголошується третім особам, які не беруть участь у розгляді справи, перевірці/розслідуванні, зумовлених розкриттям ним інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам, а також особам щодо дій і бездіяльності яких стосується розкрита інформація. А законодавством передбачено відповідальність за розголошення інформації про особу викривача⁸¹.

У визначених законом випадках інформація про шкоду або загрозу суспільним інтересам може повідомлятися викривачем анонімно без зазначення власної особи⁸².

Стаття 14. Право викривача на відшкодування шкоди

Загалом встановлюється зобов'язання відшкодування державою, Автономною Республікою Крим, органом місцевого самоврядування, юридичною особою публічного та приватного права, фізичною особою-підприємцем, шкоди завданої викривачеві незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи, працівника юридичної особи публічного та

⁸⁰ Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. — 94 с. (с. 27-28) (дата звернення: 02.02.2024).

⁸¹ Так само, с. 29.

⁸² Так само, с. 29.

приватного права, фізичною особою-підприємцем при виконанні ним своїх трудових (службових) обов'язків⁸³.

Стаття 15. Фінансове заохочення викривачів

Якщо наслідком розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам стало повернення до бюджету грошових коштів, викривач має право розраховувати на винагороду у вигляді десяти відсотків від суми повернутих коштів⁸⁴.

Стаття 16. Право на забезпечення безпеки

У випадку наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну викривача або ж членів його сім'ї у зв'язку із здійсненням повідомлення, до них правоохоронними органами можуть застосовуватися правові, організаційно-технічні заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та викривачів»⁸⁵.

Стаття 17. Право викривача на отримання інформації

Викривач володіє правом отримувати інформацію про стан та результати розгляду, перевірки та/або розслідування, що проводяться за фактом розкриття ним інформації про шкоду та загрозу суспільним інтересам, а також притягнутих до відповідальності осіб. Інформація надається викривачеві, органом, юридичною особою, посадовою та службовою особою, що провадять розгляд у справі, за його заявою не рідше кожних тридцяти днів, а про кінцевий результат розгляду, перевірки та/або розслідування - незалежно від наявності його заяви. При цьому встановлюється пеня у розмірі однієї місячної заробітної плати для службових осіб відповідного органу та працівників юридичної особи, що допустили порушення встановленого законом строку повідомлення викривача⁸⁶.

⁸³ Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. — 94 с. (с. 29-30) (дата звернення: 02.02.2024).

⁸⁴ Так само, с. 30.

⁸⁵ Так само, с. 30.

⁸⁶ Так само, с. 30-31.

Стаття 18. Використання розкритої інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам як доказу

У провадженні про адміністративні правопорушення, в дисциплінарному провадженні та в судовому процесі під час розгляду цивільного, господарського або адміністративного спору, а також в процесі розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні беруться до уваги, в тому числі як докази, звуко-, відеозаписи, які засвідчують факти та обставини, що свідчать на підтвердження розкритої викривачем інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам, надана ним в процесі перевірки або розслідування розкритої інформації⁸⁷.

Наступна спроба розширити права та гарантії захисту викривачів відбулася у 2019 році зі зміною правлячої еліти, яка втім також вбачала необхідність надавати державний захист саме викривачам корупції. А тому кращі напрацювання законопроекту №4083а були доопрацьовані та включені до нового законопроекту №1010, який розширював Розділ VIII Закону України «Про запобігання корупції», що стосується захисту викривачів, надавши їм широкі права та комплексні гарантії безпеки з боку держави. Детальний перелік усіх прав та гарантій захисту викривачів наводиться у ч. 2 статті 53³ Закону України «Про запобігання корупції», зокрема викривач має право:

- 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Законом;*
- 2) подавати докази на підтвердження своєї заяви;*
- 3) отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав повідомлення, підтвердження його прийняття і реєстрації;*
- 4) давати пояснення, свідчення або відмовитися їх давати;*

⁸⁷ Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. — 94 с. (с. 31) (дата звернення: 02.02.2024).

Фактично дана категорія відображає процесуальні права заявника наведені у ч. 2 статті 60 КПК. За винятком пункту 1, який покладає зобов'язання на уповноважену особу, що розглядатиме повідомлення отримане від викривача в залежності від використаного ним каналу та повідомлених можливих фактів про вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції». У випадку використання внутрішніх каналів, інформування викривача про його права та обов'язки покладається відповідно до пункту 7 ч. 6 статті 13¹ Закону України «Про запобігання корупції» на уповноважені підрозділи або уповноважену особу з питань запобігання та виявлення корупції, або ж уповноваженого, що відповідно до ч. 5 статті 62 згаданого закону відповідає за реалізацію антикорупційної програми юридичної особи, зазначеної у ч. 2 статті 62 закону.

Якщо ж викривач користується регулярними каналами його права та обов'язки зобов'язані повідомити посадові та службові особи органів прокуратури, Національній поліції, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Національного агентства з питань запобігання корупції у відповідності до абз. 21 ч. 1 статті 1 Закону України «Про запобігання корупції».

У разі використання викривачем зовнішніх каналів фактично зобов'язання повідомити його права та обов'язки у відповідності до абз. 4 ч. 2 статті 53¹ Закону України «Про запобігання корупції» лягає на уповноважену особу суб'єкта, до повноважень якого належить здійснення розгляду чи розслідування фактів, викладених у повідомленні, що здійснюватиме внесення даних до Єдиного порталу повідомлень викривачів. Тобто, одна з осіб згаданих раніше при використанні викривачем внутрішніх та регулярних каналів повідомлення.

5) на безоплатну правничу допомогу у зв'язку із захистом прав викривача;

Відповідно до ч. 3 статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» викривач для захисту та представництва своїх інтересів може користуватися всіма видами правничої допомоги, передбаченими Законом України «Про безоплатну правову допомогу». Згідно з ч. 2 статті 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» передбачено такі види вторинної правової допомоги: 1) захист від обвинувачення; 2) здійснення представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру. Для отримання такої допомоги відповідно до ч. 2 ст. 13 згаданого закону викривачеві необхідно звернутися до територіального органу юстиції за місцем фактичного проживання. Проте ч. 4 статті 14 цього закону фактично встановлює зобов'язання особи або законного представника при здійсненні звернення надати документи, що підтверджують її статус викривача⁸⁸.

У Роз'ясненні НАЗК № 6 від 09.07.2020 «Щодо надання викривачам безоплатної вторинної правової допомоги» наводиться такий перелік документів, що підтверджують особу викривача: 1) копія відповіді органу (закладу, установи, організації або юридичної особи) на повідомлення (заяву, скаргу тощо) викривача; 2) копія листа органу (установи) про результати попередньої перевірки за повідомленням викривача про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону; 3) копія повідомлення Національному агентству про початок досудового розслідування за участю викривача; 4) копія повідомлення Національному агентству про участь викривача у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією; 5) витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, до якого внесені відомості про заявника (викривача) у справі про корупційний злочин; 6) інші документи, видані уповноваженими органами, які підтверджують, що особа є викривачем у зв'язку із повідомленням нею

⁸⁸ Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону⁸⁹. Тобто, дане роз'яснення фактично слугує доповненням документів зазначених у розділі IV Роз'яснення НАЗК від 15.06.2023 "Щодо правового статусу викривача", адже як зазначається у ньому «наведений перелік документів не є вичерпним».

б) на конфіденційність;

7) повідомляти про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону без зазначення відомостей про себе (анонімно);

Фактично втіленням положень статті 13 Законопроекту №4038а виступає чинна норма ч. 1 статті 53⁵ Закону України «Про запобігання корупції», що накладає заборону розголошення інформації про особу викривача третім особам, які не беруть участі у справі, а також тим особам щодо яких ведеться розгляд, перевірка чи розслідування у зв'язку із здійсненням викривачем повідомлення про можливі факти корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції». А ч. 3 статті 53⁵ згаданого закону встановлює відповідальність за розголошення відомостей про особу викривача. Більш детальний розбір прав на конфіденційність та анонімність було наведено під час аналізу правового статусу викривача.

Відповідно до ч. 1 статті 53⁹ цього закону на уповноважені підрозділи (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції покладаються повноваження щодо організації роботи внутрішніх каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень згаданого закону, організації та розгляду повідомлень отриманих через такі канали, співпраці із викривачами,

⁸⁹ Щодо надання викривачам безоплатної вторинної правової допомоги: роз'яснення НАЗК № 6 від 09.07.2020 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/rozyasnennya-natsionalnogo-agentstva-z-rytan-zapobigannya-koruptsiyi-vid-09-07-2020-6-shhodo-nadannya-vykryvacham-bezoplatnoyi-vtorynnoyi-pravovoyi-dopomogy/> (дата звернення: 02.02.2024)

забезпечення їх прав та гарантій захисту. Саме тому такі посадові особи мають відігравати вирішальну роль у забезпеченні прав викривачів на конфіденційність та анонімність⁹⁰.

8) у разі загрози життю і здоров'ю на забезпечення безпеки щодо себе та близьких осіб, майна та житла або на відмову від таких заходів;

Фактично відповідником статті 16 Законопроект №4038а виступає чинна норма ч. 2 статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» щодо забезпечення безпеки у разі наявності загрози життю, здоров'ю, житлу і майну викривача або його близьких осіб, правоохоронними органами можуть застосовуватися правові та організаційно-технічні, а також інші заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»⁹¹.

До правових заходів належать: 1) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; 2) закритий судовий розгляд. А до організаційно-технічних заходів можна віднести: 1) особисту охорону, охорону житла і майна; 2) видачу спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; 3) за письмовою згодою використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) за клопотанням чи згодою заміну документів та зміну зовнішності. Для застосування зазначених заходів мають бути певні передумови, тобто виникнути підстави та приводи. Зокрема, підставою виступають дані щодо наявності реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну викривача. А приводи визначені у ч. 2 статті 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»⁹². Проте, варто зауважити, що на подібний захист може розраховувати лише

⁹⁰ Щодо забезпечення права викривача на конфіденційність та анонімність: роз'яснення НАЗК № 4 від 24.02.2021. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykrivachi-koruptsiyi/shhodo-zabezpechennya-prava-vykrivacha-na-konfidentsijnist-ta-anonimnist/> (дата звернення: 02.02.2024).

⁹¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

⁹² Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. о. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 43) (дата звернення: 02.02.2024).

викривач, що повідомив про факт вчинення кримінального правопорушення, що виходить із рівня небезпеки на яку він наражається. Тобто, для отримання захисту необхідно мати статус заявника у кримінальному провадженні.

9) на відшкодування витрат у зв'язку із захистом прав викривачів, витрат на адвоката у зв'язку із захистом прав особи як викривача, витрат на судовий збір;

Відповідно до гл. 8 КАСУ та гл. 8 ЦПК судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Згідно з п. 1 ч. 3 ст. 132 КАСУ та п. 1 ч. 3 ст. 133 ЦПК до витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать, у тому числі, витрати на професійну правничу допомогу.

Правові засади розподілу та відшкодування судових витрат визначаються відповідними положеннями КАСУ або ЦПК. Справляння судового збору, платники, об'єкти та розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення судового збору визначає Закон України «Про судовий збір»⁹³.

10) на винагороду у визначених законом випадках;

Пункт 10 повністю відповідає статті 15 Законопроекту №4038а, яка з деякими видозмінами реалізується у статті 53⁷ Закону України «Про запобігання корупції». Зокрема, встановлюється право викривача на отримання винагороди у випадку здійснення ним повідомлення про корупційний злочин, грошовий розмір предмета якого або завданні державі збитки в 5000 і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на час вчинення злочину. Сума винагороди складає 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного

⁹³ Ренкас А., Скоб О., Леончук О., Дідач В., Онікієнко О. Практичний посібник по роботі з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції. Київ: 2023. 146 с. (с. 32-33) URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/praktychnyj-posibnyk-po-roboti-z-vykrivachamy-dlya-upovnovazhenyh-pidrozdiliv-upovnovazhenyh-osib-z-pytan-zapobigannya-ta-vyyavlennya-koruptsiyi/> (дата звернення: 02.02.2024).

злочину або розміру завданих державі збитків від злочину після відповідного ухвалення обвинувального вироку суду. Розмір винагороди обмежується 3000 мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину⁹⁴.

11) на отримання психологічної допомоги;

Законодавець не деталізує даний пункт 11 у чинних нормативно-правових актах. Проте, викривачі можуть звернутися за психологічною допомогою до закладів охорони здоров'я на загальних підставах.

12) на звільнення від юридичної відповідальності у визначених законом випадках;

Фактично дана норма відповідає статті 11 Законопроекту №4038а та знайшла своє втілення у статті 53⁸ Закону України «Про запобігання корупції». Зокрема, викривач не несе юридичної відповідальності за повідомлення про можливі факти вчинення іншою особою корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», незважаючи на можливе порушення своїх службових, цивільних, трудових чи інших обов'язків або зобов'язань. Або ж умов конфіденційності, передбачених цивільним, трудовим або іншим договором (контрактом)⁹⁵.

Викривач звільняється від цивільно-правової відповідальності за майнову та/або моральну шкоду, завдану внаслідок здійснення повідомлення про можливі факти корупції, крім випадку повідомлення завідомо неправдивої інформації. Проте, у разі неумисного повідомлення недостовірної інформації, вона підлягає спростуванню у порядку, визначеному ЦПК⁹⁶.

Цивільно-правова відповідальність викривача може наставати, насамперед, за дифамаційними позовами щодо захисту честі, гідності, ділової репутації у порядку ч. 6 статті 277 ЦКУ та ч. 1 статті 280 ЦКУ, зокрема у випадку використання ним зовнішніх каналів здійснення повідомлення. А

⁹⁴ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

⁹⁵ Так само.

⁹⁶ Так само.

повідомлення інформації по внутрішніх та регулярних каналах не є поширенням недостовірної інформації у розумінні ч. 6 статті 277 ЦКУ, виступаючи реалізацією особою свого права на звернення відповідно до статті 40 Конституції України. При цьому, цивільно-правова відповідальність за завдання шкоди особистим майновим та немайновим правам особи за ч. 1 статті 280 ЦКУ настає у випадку визнання інформації «недостовірною», а особі, яка здійснила повідомлення було завідомо відомо, що така інформація є недостовірною⁹⁷. При цьому, відповідно до приміток до статті 181, 231 ККУ публічне (у тому числі через засоби масової інформації, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки) повідомлення особою інформації про вчинення кримінального або іншого правопорушення, здійснене з дотриманням вимог закону, не є дією, передбаченою цими статтями, і не тягне за собою кримінальну відповідальність⁹⁸.

Варто, більш детально окреслити у яких саме видах викривач у зв'язку із здійсненням повідомлення про можливі факти корупції звільняється від адміністративної та кримінальної відповідальності. А саме викривача не може бути притягнуто до адміністративної відповідальності за: 1) розголошення інформації, яка стала відома у зв'язку з виконанням ним/ нею службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КУпАП); 2) розголошення інсайдерської інформації (ст. 163-9 КУпАП); 3) розголошення комерційної таємниці, іншої конфіденційної інформації (ст. 164-3 КУпАП); 4) розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 185-11 КУпАП); 5) розголошення службової інформації, зібраної у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 212-5 КУпАП). Викривач звільняється від кримінальної відповідальності за: 1) порушення недоторканності приватного життя (ст. 182

⁹⁷ Гайд для викривачів корупції. Київ: 2021. 76 с. (с. 43-46) URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/v-gude_N07072022-1.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

⁹⁸ Ренкас А., Скоб О., Леончук О., Дідач В., Онікієнко О. Практичний посібник по роботі з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції. Київ: 2023. 146 с. (с. 34) URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykrivachi-koruptsiyi/praktychnyj-posibnyk-po-roboti-z-vykrivachamy-dlya-upovnovazhenyh-pidrozdiliv-upovnovazhenyh-osib-z-pytan-zapobigannya-ta-vyyavlennya-koruptsiyi/> (дата звернення: 02.02.2024).

ККУ); 2) незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231 ККУ). Проте, тим не менше викривача може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за: 1) розголошення таємниці фінансового моніторингу (ч. 2 ст. 209-1 ККУ); 2) Комерційної і банківської таємниці (ст. 232 ККУ); 3) розголошення інсайдерської інформації (ч. 1 ст. 232-1 ККУ); 4) державної таємниці (ст. 328 ККУ); 5) розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387 ККУ) 6) відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю (ст. 422 ККУ) і які не передбачають положень щодо звільнення викривача від кримінальної відповідальності. Але викривача може бути звільнено від кримінальної відповідальності в порядку статті 36 ККУ, якщо він доведе, що діяв у стані крайньої необхідності⁹⁹. Наприклад, існувала реальна загроза життю та здоров'ю викривача та його близьких осіб, вони були піддані переслідуванню через здійснення повідомлення, є загроза знищення документів, що стосуються поширюваної інформації та ін. Або ж у відповідності до статті 29 Закону України «Про інформацію» шкода від приховування суспільно необхідної інформації є набагато більшою, ніж від її розкриття для громадськості, внаслідок здійснення повідомлення викривачем¹⁰⁰.

13) отримувати інформацію про стан та результати розгляду, перевірки та/або розслідування за фактом повідомлення ним інформації.

Фактично дане положення виступає втіленням статті 17 Законопроекту №4038а та з деякими змінами реалізується у статті 53⁶ Закону України «Про запобігання корупції». Зокрема, викривач має право отримувати інформацію про стан та результати розгляду, перевірки/розслідування, що проводяться за фактом здійснення ним повідомлення про можливі факти корупції. При цьому, за його заявою не пізніше п'яти днів після її отримання, а також по завершенню

⁹⁹ Гайд для викривачів корупції. Київ: 2021. 76 с. (с. 55-57) URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/v-gude_N07072022-1.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

¹⁰⁰ Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

відповідного розгляду, перевірки/розслідування, органом, юридичною особою, посадовою або службовою особою, відповідальною за розслідування викривачеві надається вся необхідна інформація по справі на даному етапі¹⁰¹.

Згідно з абз. 2 ч. 2 статті 53² Закону України «Про запобігання корупції» розгляду підлягають лише ті повідомлення викривачів, що містять фактичні дані, які вказують на вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень цього закону, та можуть бути перевірені¹⁰².

Відповідно до абз. 1 ч. 1 статті 53² Закону України «Про запобігання корупції» повідомлення про факти корупції здійснене через внутрішні та зовнішні канали підлягає розгляду уповноваженою особою у строк не більше 10 днів з моменту внесення відповідної інформації до Єдиного порталу повідомлень викривачів¹⁰³.

При цьому згідно з абз. 2 цієї статті, якщо під час попереднього розгляду встановлено, що повідомлення не відповідає вимогам Закону України «Про запобігання корупції», тобто не містить фактичних даних щодо вчинення корупційних правопорушень, воно підлягає розгляду в порядку звернення громадян з обов'язковим інформуванням про це особи, що здійснила таке повідомлення. У такому випадку виконавцем повідомлення слід визначити відповідний структурний підрозділ¹⁰⁴.

Відповідно до абз. 3 цієї статті, у випадку встановлення під час здійснення попереднього розгляду, що повідомлення не належить до компетенції органу або ж юридичної особи, подальший його розгляд припиняється з обов'язковим інформуванням про це особи, що здійснила повідомлення, а також надання їй роз'яснень щодо компетенції органу або юридичної особи уповноважених здійснювати розгляд чи розслідування

¹⁰¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁰² Так само.

¹⁰³ Так само.

¹⁰⁴ Так само.

фактів, наведених у повідомленні¹⁰⁵. А згідно Роз'яснення НАЗК №6 від 18.06.21 «Щодо забезпечення права викривача на отримання інформації» для повідомлення викривача та надання йому роз'яснень щодо компетенції установи уповноваженої здійснювати розгляд, перевірку/розслідування фактів, викладених у здійсненому ним повідомленні надається 3-денний строк¹⁰⁶.

Згідно абз. 4 цієї статті, якщо інформація наведена у повідомленні стосується уповноваженої особи органу чи юридичної особи, порядок розгляду такого повідомлення визначається керівником уповноваженого органу або юридичної особи. А якщо ж відповідно абз. 5 цієї статті інформація наведена у повідомленні стосується керівника уповноваженого органу або юридичної особи, таке повідомлення підлягає надсиланню у триденний строк до суб'єкта уповноваженого здійснювати розгляд чи розслідування фактів, наведених у повідомленні. При цьому інформується особа, що здійснила повідомлення¹⁰⁷.

Відповідно до абз. 6 згаданої статті у разі, якщо в результаті здійснення попереднього розгляду інформація надана викривачем підтверджується, винні особи притягаються до дисциплінарної відповідальності уповноваженими на це суб'єктами відповідного органу або ж юридичної особи. У разі непідтвердження фактів, викладених у повідомленні, керівник або працівник уповноваженого підрозділу (уповноважена особа), відповідальна за проведення попереднього розгляду, може підготувати висновок (довідку, доповідну або службову записку) на ім'я керівника органу про те, що викладені у повідомленні відомості не підтвердились¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁰⁶ Щодо забезпечення права викривача на отримання інформації: Роз'яснення НАЗК №6 від 18.06.21 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/roz-yasnennya-shhodo-zabezpechennya-prava-vykryvachana-otrymannya-informatsiy/> (дата звернення: 02.02.2024).

¹⁰⁷ Так само.

¹⁰⁸ Щодо отримання та розгляду повідомлень про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»: роз'яснення НАЗК №3 від 31.08.2023 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-otrymannya-ta-rozglyadu->

А згідно абз. 7, якщо в ході проведення попереднього розгляду встановлюються факти вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, відповідні матеріали підлягають передачі спеціальному суб'єкту у сфері протидії корупції або ж Державному бюро розслідувань¹⁰⁹.

Абз. 8 цієї статті встановлює строки проведення дисциплінарного провадження, які складають не більше 30 днів з дня завершення попереднього розгляду повідомлення здійсненого викривачем. Якщо ж в зазначений термін неможливо перевірити надану ним інформацію, строк дисциплінарного провадження може бути продовжено до 45 днів¹¹⁰.

Згідно з абз. 9 згаданої статті, викривач інформується про результати попереднього розгляду або дисциплінарного провадження, розпочатих у зв'язку з його повідомленням, у триденний строк з моменту завершення відповідного розгляду або ж провадження¹¹¹.

Відповідно до Роз'яснення НАЗК №6 від 18.06.21 «Щодо забезпечення права викривача на отримання інформації» в разі подовження керівником строків проведення внутрішньої (службової) перевірки до 45 днів, здійснюється обов'язкове інформування викривача про таке подовження. Оскільки, законодавством не передбачено конкретних термінів проведення такого оповіщення викривача, рекомендується здійснити його у 3-денний строк з дня прийняття керівником відповідного рішення¹¹².

Варто відзначити той факт, що згідно з ч. 3 статті 53³ Закону України «Про запобігання корупції» права та гарантії захисту викривачів поширюються й на їх близьких осіб.

povidomlen-pro-mozhlyvi-fakty-koruptsiynyh-abo-pov-yazanyh-z-koruptsiyeyu-pravoporushen-inshyh-porushen-zakon-u-ukrayiny-pro-zapobigannya-koruptsiyi/#post6001 (дата звернення: 02.02.2024).

¹⁰⁹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

¹¹⁰ Так само.

¹¹¹ Так само.

¹¹² Щодо забезпечення права викривача на отримання інформації: роз'яснення НАЗК №6 від 18.06.21 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/roz-yasnennya-shhodo-zabezpechennya-prava-vykryvachana-otrymannya-informatsiy/> (дата звернення: 02.02.2024)

Таким чином, вдалося провести певні паралелі між положенням Законопроектів №4038а та чинним Законом України «Про запобігання корупції» в частині прав та гарантій викривачів. Втілення цих правових норм в чинному законодавстві поклало початок реалізації дотримання прав викривачів у різних галузях правового регулювання. Охоплених кримінальним, цивільним, адміністративними процесами. Надання можливості здійснювати повідомлення анонімні забезпечило повну конфіденційність викривача та убезпечило його від застосування певних утисків на робочому місці. Інформування викривача про етапи розгляду його повідомлення дозволяють відчувати почуття важливості його дій для забезпечення належного правомірного функціонування установи чи організації в якій він працює. Допомога в роз'ясненні та захисті порушених прав реалізована завдяки змозі звертатися за безоплатною правовою допомогою, викликає розуміння, що людина не залишається сам на сам зі своїми проблемами у зв'язку із здійсненням повідомлення. Важливими є гарантії щодо звільнення викривача від юридичної відповідальності, зокрема якщо розкриття інформації наведеної у повідомленні порушує умови трудового договору. Адже це виступає додатковим стимулом робити викриття корупційних правопорушень, оскільки можна розраховувати на захист з боку держави. У свою чергу, убезпечення членів сім'ї та близьких осіб від можливого переслідування потенційних корупціонерів у вигляді застосування заходів негативного впливу або ж створення прямої загрози їх життю та здоров'ю, дає викривачеві впевненість, що здійснення ним повідомлення не поставить під удар його дружину, дітей та батьків. Своєрідним бонусом виступає можливість отримати винагороду у визначених законом випадках. І хоча такі прецеденти лише починають з'являтися у відповідних судових рішеннях (на разі відомо про 2 таких випадки), перспектива їх збільшення неодмінно грає на користь державі за рахунок збільшення кількості осіб викрити корупцію та отримати за це грошові кошти. Отже, норми правозастосування свідчать про дотримання прав та гарантій викривачів.

3.2 Захист трудових прав викривачів

Перші положення щодо захисту трудових прав викривачів згадуються ще у ч. 3 статті 20 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 09.06.2013 р. Зокрема, викривача було забезпечено від звільнення чи примушення до звільнення, йому надавалася гарантія не притягнення до дисциплінарної відповідальності або ж застосування з боку керівника або роботодавця інших негативних заходів впливу, таких як переведення, атестація, зміна умов праці у зв'язку із здійсненням ним повідомлення про порушення вимог антикорупційного законодавства іншою особою¹¹³.

На далі, із прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» 14 жовтня 2014 року, ч. 3 статті 53 цього закону відбулося поширення захисту трудових прав не тільки на викривачів, а й на їх близьких осіб із додатковим трактуванням застосування можливих заходів негативного впливу таких, як «відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо».

В подальшому 26.04.2015 р. відбулося відповідне внесення змін до статті 235 КЗпП щодо заборони незаконного звільнення або переведення на нижчу посаду викривача у зв'язку із здійсненням ним повідомлення про корупцію. При цьому, він підлягає відновленню на займаній посаді органом, що розглядає відповідний трудовий спір. За час вимушеного прогулу у зв'язку з розглядом справи викривача йому виплачується середній заробіток за час вимушеного прогулу або різниця в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, тим не менш, не більше, ніж за один рік. У випадку відмови викривача поновлюватися на попередньо займаній посаді йому виплачується компенсація у розмірі шестимісячного заробітку¹¹⁴.

Стаття 12, запропонованого до розгляду Законопроекту №4038а, включала зазначені гарантії захисту трудових прав, а також доповнювала чинні

¹¹³ Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI : станом на 9 черв. 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20130609#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

¹¹⁴ Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 26 квіт. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/ed20150426#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

правові норми положеннями щодо випадку неможливості відновлення викривачів та їх близьких осіб на попередньо займаній посаді їм виплачується грошова сума у розмірі дворічного заробітку. Дискусії спричинені згаданим законопроектом потягнули за собою внесення змін до КАСУ та ЦПК щодо участі НАЗК у процесі захисту трудових прав викривачів в судовому порядку.

Згідно з ч. 3 статті 49 КАСУ від 15.12.2017 року¹¹⁵ та ч. 2 статті 53 ЦПК від 15.12.2017 року¹¹⁶ НАЗК може бути залучено як третя особа що не виявляє самостійних вимог до предмета спору на стороні позивача (викривача) у справах щодо застосування або погрози застосування керівником або роботодавцем заходів негативного впливу (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) по відношенню до викривача у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою.

Вже у 2018 р. Національне агентство з питань запобігання корупції було залучено як сторона до 24 судових справ цивільної та адміністративної юрисдикції, які стосуються порушень трудових прав викривачів і розглядалися судами різних обласних центрів України¹¹⁷.

Подальше розширення гарантій захисту трудових прав викривачів, здійснене у 2019 році Законопроектом №1010 не в останню чергу було спричинене збереженням практики застосування до викривачів заходів негативного впливу з боку роботодавців за здійснення повідомлення про факти корупції у відповідних організаціях. Тенденції тих часів яскраво відображає

¹¹⁵ Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 15 груд. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20171215#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

¹¹⁶ Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 15 груд. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20171215#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

¹¹⁷ Косиця О. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні : дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.07 Сум. держ. ун-т. Суми, 2019. 391 с. (с. 2). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/39f41e43-5afd-4718-8f6d-4055b3c97771/content> (дата звернення: 06.02.2024).

дослідження Global Business Ethics Survey (2018) згідно з яким 27 % робітників зазнали негативних наслідків після повідомлення про порушення закону в організації, в якій вони працюють, тому викривачі часто не повідомляють про порушення законодавства, побоюючись помсти з боку роботодавця¹¹⁸. І законодавець не помилився у своєму рішенні, адже вже у дослідженні Global Business Ethics Survey (2023), кількість працівників, які зазнали переслідування через здійснення повідомлення про неправомірну поведінку інших осіб в середині організації зростає до 46%¹¹⁹. На такі вагомні зміни вказувала й тенденція зростання у 2020-2021 році участі НАЗК у судових справах щодо захисту трудових прав викривачів. Всього НАЗК залучено у 86 справ щодо захисту викривачів. В порядку адміністративного судочинства розглядається 46, тоді як цивільного 40 справ. З них близько у 56 розглядається порушення трудових прав викривачів. При цьому, НАЗК надіслано 248 запитів під час здійснення перевірок повідомлень щодо порушених прав викривачів, 21 лист-попередження щодо неприпустимості застосування заходів негативного впливу, 2 заяви до правоохоронних органів про вчинення кримінальних правопорушень щодо незаконного звільнення викривачів¹²⁰.

Для виокремлення ключових норм чинного законодавства щодо гарантії захисту трудових прав викривачів та їх близьких осіб слід проаналізувати положення статті 53⁴ Закону України «Про запобігання корупції». На її формування вплинула не в останню чергу вже згадана раніше стаття 12 Законопроекту №4038а, а тому фактично вона містить абсолютно дублюючі норми.

Зокрема, ч. 1 цієї статті встановлює, що викривачеві та його близьким особам не може бути відмовлено у прийнятті на роботу, їх не може бути

¹¹⁸ Гнатенко В. С. Деякі аспекти правового статусу викривачів корупції. С. 95-99 (с. 95). Харків: 2021. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4d5df7fd-f52b-4ca5-b049-28f0028cc984/content> (дата звернення: 06.02.2024).

¹¹⁹ 2023 Global Business Ethics Survey: Part 3 – Retaliation in the Workplace. URL: <https://compliancepodcastnetwork.net/2023-global-business-ethics-survey-part-3-retaliation-in-the-workplace/> (дата звернення: 06.02.2024).

¹²⁰ Звіт про роботу з викривачами 2020-2021 від 23.06.2022 р. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/ZVIT-pro-robotu-20-21.pdf> (дата звернення: 06.02.2024).

звільнено або ж примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності чи піддано іншим заходам негативного впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова у призначенні на вищу посаду, зменшення заробітної плати тощо) або ж погрози їх застосування з боку керівника або роботодавця у зв'язку із здійсненням повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього закону¹²¹.

Відповідно до статті 43 Конституції України кожен має право на працю¹²², тлумачення цього права надає стаття 22 КЗпП, зокрема забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу пов'язана не з кваліфікацією працівника або ж його професійними якостями, або з інших підстав не передбачених законом, наприклад незадовільним станом здоров'я. При цьому, не допускається будь-яке пряме або непряме обмеження трудових прав при укладенні, зміні та припиненні трудового договору¹²³.

Необґрунтованою вважатиметься невмотивована відмова роботодавця прийняти працівника на роботу за наявності вакантних місць, спричинена не його діловими якостями, або ж не відповідністю встановленим кадровим вимогам, а з інших особистісних мотивів. Якщо особою здійснено повідомлення про корупцію під час проходження відповідного конкурсу, прийняття/відбір на роботу/службу на неї поширюються відповідні гарантії захисту трудових прав, а саме їй не може бути відмовлено у прийнятті на роботу, за умови наявності причинно-наслідкового зв'язку між повідомленням та відмовою¹²⁴.

¹²¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 14 жовт. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

¹²² Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

¹²³ Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 24 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 03.02.2024).

¹²⁴ Щодо гарантій захисту трудових прав викривача: роз'яснення НАЗК № 8 від 01.06.2022 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-garantij-zahystu-trudovyh-prav-vykryvacha/> (дата звернення: 03.02.2024).

Відповідно до абз. 2 цієї статті до заходів негативного впливу також відносяться формально правомірні дії та рішення керівника або роботодавця, що мають вибірковий характер та не застосовуються до інших працівників у подібних ситуаціях або ж не застосовувалися до них у подібних ситуаціях раніше¹²⁵.

Підтвердженням чи спростуванням відповідних фактів слугують свідчення інших працівників, заохочення та преміювання за успіхи у роботі до моменту здійснення викривачем повідомлення, відсутність дисциплінарних стягнень¹²⁶.

Будь-які дії керівника/роботодавця, що обмежують трудові права викривача вважаються заходами негативного впливу, їх перелік не обмежується наведеними у ч. 1 статті 53⁴ Закону України «Про запобігання корупції». Основними ознаками заходів негативного впливу виступають: 1) зміна істотних умов праці, переведення, які призводять до погіршення умов праці викривача, або відмова в призначенні на вищу посаду (в тому числі загроза таких заходів); 2) відмінність у застосуванні підходів до викривача в порівнянні з іншими працівниками в подібних ситуаціях (тобто, наприклад, планова атестація або переведення всього підприємства в іншу місцевість не підпадають під цю ознаку)¹²⁷.

Фактично дублюючі норми містить стаття 32 КЗпП, яка встановлює, що працівника, який здійснив повідомлення про можливі факти вчинення іншою особою корупційних діянь не може бути звільнено чи примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності у зв'язку із здійсненням повідомлення або ж піддано іншим заходам негативного впливу. При цьому, встановлюється, що викривачі корупції користуються іншими

¹²⁵ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

¹²⁶ Щодо гарантій захисту трудових прав викривача: роз'яснення НАЗК № 8 від 01.06.2022 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-garantij-zahystu-trudovyh-prav-vykryvacha/> (дата звернення: 03.02.2024).

¹²⁷ Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. о. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 75) (дата звернення: 03.02.2024).

права та гарантіями захисту, передбаченими Законом України «Про запобігання корупції»¹²⁸.

Випадки у яких власником або уповноваженим ним органом може бути ініційовано рішення про розірвання трудового договору з працівником визначені у статтях 40 та 41 КЗпП. При цьому, звільнення викривача вважатиметься незаконним, якщо роботодавець не доведе у суді відсутність причинно-наслідкового зв'язку між повідомленням особою про факти корупції в організації та її подальшим звільненням. Це ж стосується й незаконного притягнення викривача до дисциплінарної відповідальності.

Під примушування до звільнення підпадають прямі або ж опосередковані дії керівника спрямованні на схилення викривача до залишення посади за власним бажанням у порядку статей 38 та 39 КЗпП або за угодою сторін відповідно до пункту 1 ч. 2 статті 36 КЗпП.

При цьому, дії, що мають на меті прийняття викривачем рішення про звільнення із займаної посади, можуть вчинятися не безпосередньо керівником, а уповноваженими ним органами або ж іншими працівниками установи. Й відповідно притягнення викривача до дисциплінарної відповідальності може проводитися не безпосередньо керівником, а іншими особами за наказом роботодавця. Підлегли під час дисциплінарного провадження можуть надавати документи, пояснення, обґрунтування, які характеризують трудову діяльність викривача в негативному ключі¹²⁹.

Гарантії, передбачені статтею 53⁴ Закону України «Про запобігання корупції», застосовуються не за фактом набуття особою правового статусу викривача, а за умови наявності причинно-наслідкового зв'язку між здійсненим ним повідомленням та застосуванням заходів негативного впливу з боку роботодавця. Відповідно до статті 77 КАСУ та статті 81 ЦПК у справах

¹²⁸ Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 24 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 03.02.2024).

¹²⁹ Щодо гарантій захисту трудових прав викривача: роз'яснення НАЗК № 8 від 01.06.2022 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-garantij-zahystu-trudovyh-prav-vykryvacha/> (дата звернення: 03.02.2024).

щодо застосування керівником або роботодавцем, службовою або ж посадовою особою заходів негативного впливу чи створення загрози їх застосування по відношенню до викривача у зв'язку з повідомленням обов'язок доказування, що вчинені керівником дії були правомірними та не вмотивовані фактом здійснення повідомлення викривачем покладається на відповідача, тобто роботодавця¹³⁰.

Варто відзначити, що гарантії захисту трудових прав викривачів діють безстроково та не можуть припинятися у зв'язку з призначенням нового керівника установи чи організації. Тобто, якщо викривач здійснив повідомлення щодо діянь попереднього керівника, а заходи негативного впливу або ж притягнення до дисциплінарної відповідальності здійснюється новим очільником органу (посадовими особами), обов'язок доказування відсутності причинно-наслідкового зв'язку між повідомленням сенсативної інформації щодо корупції в організації та застосуванням до викривача вказаних заходів, покладається на осіб, що їх здійснюють¹³¹.

Відповідно до правової позиції Верховного Суду, викладеній у постанові від 15.08.2019 у справі № 815/2074/18, зокрема у пунктах 96-100 Розділу V Оцінка Верховного суду, викривач набуває такого статусу з моменту, коли він здійснив всі залежні від нього дії для повідомлення про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою, щоб відповідна інформація надійшла до адресата. Для отримання особою імунітету викривача у справах, що стосуються, зокрема трудових спорів, її повідомлення має містити інформацію про порушення саме Закону України «Про запобігання корупції», а не іншого закону, в тому числі про недотримання іншою особою встановлених ним заборон та обмежень. Тобто, викривач має повідомити про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, інше порушення вимог згаданого закону. Наступним важливим критерієм є застосування до

¹³⁰ Щодо гарантій захисту трудових прав викривача: роз'яснення НАЗК № 8 від 01.06.2022 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-garantij-zahystu-trudovyh-prav-vykryvacha/> (дата звернення: 03.02.2024).

¹³¹ Так само.

викривача заходів негативного впливу, перелік яких не є вичерпним. А також відсутність претензій до викривача, як працівника до моменту здійснення ним повідомлення про можливі факти корупції, в тому числі з боку осіб, про корупційні діяння яких було повідомлено. Перевірка наявності чи відсутності наведених обставин дасть змогу стверджувати про відсутність чи наявність причинного зв'язку між виданням спірних наказів із діяльністю позивача як викривача¹³².

Ч. 2 статті 53⁴ Закону України «Про запобігання корупції» встановлює, що у разі відсторонення викривача від роботи не з його вини оплата праці на період дії такого відсторонення здійснюється в розмірі середньої заробітної плати працівника за останній рік¹³³.

Правова конструкція «не з його вини» означає, що викривач не створював підстав для свого відсторонення, не вчиняв відповідних заборонених дій/бездіяльності, а відсторонення відбулося за умов належної готовності викривача приступити до виконання трудових обов'язків, покладених на нього¹³⁴.

Згідно з ч. 3 згаданої статті, викривачеві та його близьким особам не може бути відмовлено в укладенні чи продовженні трудового договору (контракту), наданні адміністративних послуг, а також інших послуг у зв'язку із здійсненнями ними повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього закону¹³⁵.

Неукладення/непродовження трудового договору з викривачем у зв'язку із здійсненням ним повідомлення або ж його укладення на суттєво менший строк в той час, як з працівниками зі схожим досвідом та кваліфікацією

¹³² Постанова Верховного Суду про касаційну скаргу : Постанова Верхов. Суду від 15.09.2019 р. у адмін. провадж. № К/9901/10664/19; К/9901/10699/19 у справі № 815/2074/18.: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83647827> (дата звернення: 03.02.2024).

¹³³ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

¹³⁴ Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. о. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 78) (дата звернення: 03.02.2024).

¹³⁵ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

укладається/продовжується такий договір, вважається порушенням вимог Закону України «Про запобігання корупції» та прав викривача¹³⁶.

Під «іншими послугами» в даному випадку розуміються послуги, що надаються природними монополіями, а також ті випадки надання послуг, коли викривач з об'єктивних причин не має можливості вибору щодо їх надавача. Зокрема, це стосується випадків здійснення викривачем повідомлення стосовно сфери у якій задіяний надавач послуг, що відмовив у їх наданні. В даному випадку це стосується відносин, що регулюються статтею 633 ЦКУ, що наводить поняття публічного договору. Відповідно до якої підприємець бере на себе зобов'язання надавати власні послуги (перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо) кожному хто до нього звернеться. А тому підприємець не може відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних послуг¹³⁷.

При цьому, встановлюється заборона створення перешкод викривачу, його близьким особам у подальшому здійсненні ними їх трудової, професійної, господарської, громадської, наукової або іншої діяльності, проходженні ними служби чи навчання, а також вживати будь-яких дискримінаційних заходів у зв'язку з повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього закону.

Додаткові гарантії містить ч. 1 статті 2¹ КЗпП, що встановлює безумовну заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників через повідомлення, а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення¹³⁸.

¹³⁶ Щодо гарантій захисту трудових прав викривача: роз'яснення № 8 НАЗК від 01.06.2022 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykrivachi-koruptsiyi/shhodo-garantij-zahystu-trudovyh-prav-vykrivacha/> (дата звернення: 03.02.2024).

¹³⁷ Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. о. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 81-82) (дата звернення: 03.02.2024).

¹³⁸ Бугайчук К.Л., Моргунов О.А., Прібиткова Н.О. Діяльність уповноважених осіб щодо запобігання корупції (організація роботи з викривачами, запобігання конфлікту інтересів): інформаційно-практичний

Відповідно до ч. 4 статті 53⁴ Закону України «Про запобігання корупції» у випадку порушення прав викривача та його близьких осіб всупереч положень ч. 1-3 статті 53⁴ Закону України «Про запобігання корупції» їм гарантується поновлення порушених прав¹³⁹.

Згідно з ч. 5 цієї статті викривач та його близькі особи, які були звільнені з роботи у зв'язку із здійсненням повідомлення про можливі факти корупції, підлягають негайному поновленню на попередній посаді, а також їм виплачується середній заробіток за період вимушеного прогулу, але не більше як за один рік. Якщо ж заява про поновлення не з їх вини розглядається більше одного року, їм виплачується середній заробіток за весь час вимушеного прогулу¹⁴⁰.

Відповідно до ч. 6 цієї статті викривач та його близькі особи, що переведені на іншу постійну нижчеоплачувану роботу у зв'язку із здійсненням повідомлення про можливі факти корупції, підлягають негайному поновленню на займаній раніше посаді. При цьому, їм виплачується різниця в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, але не більше, ніж за один рік. А якщо ж заява про поновлення викривача та його близької особи не з їх вини розглядається більше, ніж протягом одного року, їм виплачується середній заробіток за весь час вимушеного прогулу¹⁴¹.

Ініціатором відповідного поновлення на попередньо займані посаді особи, що здійснила повідомлення про факти корупції в певній організації може виступати сам викривач, його керівник або роботодавець, або ж НАЗК. При цьому, роботодавець може відстоювати правомірність вчинених ним дій по відношенню до викривача в судовому порядку, проте якщо не вдалося довести відсутність причинно-наслідкового зв'язку між повідомленням та

довідник; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2022. 137 с. (с. 40) (дата звернення: 03.02.2024).

¹³⁹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁴⁰ Так само.

¹⁴¹ Так само.

подальшим звільненням викривача, то це потягне за собою винесення припису НАЗК про негайне відновлення на попередньо займаній посаді викривача або ж відповідне рішення суду, яке є обов'язковим для виконання роботодавцем¹⁴².

В деяких випадках припис НАЗК про відновлення викривача або близьких йому осіб на роботі може не виконуватися його безпосереднім керівником у визначені терміни, через протиправну бездіяльність, або ж якщо роботодавець вирішив оскаржувати в судовому порядку припис НАЗК, його дію може бути зупинено відповідною ухвалою суду про забезпечення позову. Заяву про поновлення на попередньо зайнятій посаді викривачеві слід направляти керівнику, НАЗК, суду. Якщо розгляд такого звернення затягується не з вини викривача більше, ніж на 1 рік та за особою визнається статус викривача, за законом йому має виплачуватися грошова компенсація. В даному випадку формулювання «не з його вини», означає відсутність у діях викривача дій спрямованих на затягування судового процесу, наприклад неявки в судові засідання без поважних причин, подання явно не обґрунтованих клопотань, які збільшували тривалість розгляду питання. Аналогічною буде ситуація із переведенням викривача або близьких йому осіб на постійну нижчеоплачувану, вони підлягатимуть відновленню на попередньо займаній посаді за приписом НАЗК або ж рішенням суду¹⁴³.

Згідно з ч. 7 цієї статті, у разі якщо наявні підстави для поновлення на роботі працівника, що був звільнений у зв'язку із здійсненням повідомлення про можливі факти корупції, та за його відмови від такого поновлення йому виплачується грошова компенсація у розмірі шестимісячного заробітку, а в разі неможливості поновлення - у розмірі дворічного середнього заробітку¹⁴⁴.

Реалізація припису НАЗК з вимогою усунення порушень прав викривача, може стати причиною початку дисциплінарного провадження щодо осіб

¹⁴² Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. о. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 80) (дата звернення: 03.02.2024).

¹⁴³ Так само.

¹⁴⁴ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

винних у їх порушенні з подальшим можливим притягненням до дисциплінарної відповідальності. При цьому, як слушно зауважують Самофалов О. Л. та Русевич К. О. за порушення трудових прав викривача винні особи можуть нести й відповідальність за статтею 172 ККУ «Грубе порушення законодавства про працю», в якій сказано, що незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також інше грубе порушення законодавства про працю – караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років¹⁴⁵.

Таким чином, підсумовуючи все вищевикладене можна прийти до висновку, що в Україні сформована комплексна система захисту трудових прав викривачів та їх близьких осіб. Законом їх повністю убезпечено від застосування різного роду негативних заходів впливу з боку керівника чи роботодавця через здійснення повідомлення про факти корупції в певному органі, установі, організації. Винних осіб у погрозі застосування чи свідомого вчинення зазначених заходів можна притягнути у визначеному законом порядку до дисциплінарної відповідальності, в окремих випадках їх може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за незаконне звільнення викривача. Ключовими є норми щодо встановлення презумпції причинно-наслідкового зв'язку між застосуванням заходів негативного впливу та здійсненням повідомлення, обов'язок доказування відсутності якого покладається на керівника або ж роботодавця.

¹⁴⁵ Самофалов О. Л., Русевич К. О. Законодавчі гарантії захисту викривачів корупції. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра. 2020. № 1 (7). С. 83–93. (с. 89-90) URL: <https://sjcriminal.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Samofalov-%D0%9E.L.-Rusevich-K.O..pdf> (дата звернення: 03.02.2024).

3.3 Роль НАЗК та антикорупційних уповноважених у відновленні порушених прав викривачів

НАЗК є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, утворений відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». Створення та успішна діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції була однією з передумов отримання Україною безвізового режиму з ЄС та успішної співпраці з Міжнародним валютним Фондом¹⁴⁶.

Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює співпрацю із особами, які добросовісно повідомляють про можливі факти вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону «Про запобігання корупції» (викривачі), вжиття заходів щодо їх правового та іншого захисту, притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні їх прав у зв'язку з таким інформуванням¹⁴⁷.

Аналізуючи положення статті 11 Закону України «Про запобігання корупції» можна виділити наступні повноваження НАЗК в частині захисту прав викривачів:

1) формування та реалізація антикорупційної політики, розроблення проектів нормативно-правових актів з цих питань, в тому числі щодо захисту прав викривачів

Фактично НАЗК виконує свої повноваження щодо формування та реалізації антикорупційної політики шляхом розробки Антикорупційної стратегії, що направляється до Кабінету міністрів України, як суб'єкта законодавчої ініціативи, який в подальшому подає її на розгляд до Верховної Ради України. При цьому, КМУ затверджує план з її реалізації. Безумовно

¹⁴⁶ Косиця О.О. Повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції щодо забезпечення прав викривачів. Право і суспільство. 2019. №3 част. 2. С. 67-72 (с. 68) URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e43e25b-1891-4cc2-8050-8bd2283968bf/content> (дата звернення: 03.02.2024).

¹⁴⁷ Так само, с. 68

частиною Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки виступають раніше згадані проблеми 2.6.1-2.6.3 та шляхи їх вирішення.

Варто, також відзначити правотворчі ініціативи НАЗК, зокрема розробка проєкту Закону України «Про захист викривачів корупції», затверджений відповідним рішенням НАЗК від 01.02.2019 року. У свою чергу, законопроект містив положення щодо захисту інформації про викривача, обов'язкового захисту життя, житла, здоров'я та майна викривача правоохоронними органами, заборони порушення трудових прав викривачів, право на безоплатну правову допомогу, відновлення прав і законних інтересів викривачів та відшкодування збитків і шкоди, завданих викривачам¹⁴⁸.

2) забезпечення ведення Єдиного порталу повідомлень викривачів

Відповідно до абз. 5 ч. 3 статті 53¹ Закону України «Про запобігання корупції» НАЗК виступає держателем та здійснює адміністрування Єдиного порталу повідомлень викривачів. Відповідно до Роз'яснення НАЗК від 11.09.2023 р. «Єдиний портал повідомлень викривачів» портал визнається внутрішнім каналом повідомлення, а підключенню до нього підлягають державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, юридичні особи публічного права та юридичні особи, зазначені в частині другій статті 62 Закону України «Про запобігання корупції», що зобов'язані забезпечити функціонування внутрішніх каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону¹⁴⁹. Приблизно 92 тис. установ та організацій будуть підключенні до Єдиного порталу повідомлень викривачів для забезпечення функціонування внутрішніх каналів повідомлення.

¹⁴⁸ Косиця О.О. Повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції щодо забезпечення прав викривачів. Право і суспільство. 2019. №3 част. 2. С. 67-72 (с. 69) URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e43e25b-1891-4cc2-8050-8bd2283968bf/content> (дата звернення: 03.02.2024).

¹⁴⁹ Роз'яснення НАЗК від 11.09.2023 р. «Єдиний портал повідомлень викривачів» URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/yedynyj-portal-povidomlen-vykryvachiv/> (дата звернення: 03.02.2024).

3) отримання та розгляд повідомлень, здійснення співпраці з викривачами, участь у забезпеченні їх правового та іншого захисту, перевірка дотримання законодавства з питань захисту викривачів, внесення приписів з вимогою про усунення порушень прав викривачів і притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні їхніх прав, у зв'язку з такими повідомленнями;

Для реалізації повноважень щодо захисту прав викривачів НАЗК наділяється правами, визначеними у пунктах 1¹, 5, 5¹-5³, 5⁵, 11² ч. 1 статті 12 Закону України «Про запобігання корупції». При отриманні заяв від фізичних та юридичних осіб, що містять дані про порушення цього закону, в тому числі щодо захисту викривачів, ініціювати проведення перевірки даних фактів. Для цього НАЗК має право одержувати в установленому законом порядку за письмовими запитами від державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання незалежно від форми власності та їх посадових осіб, громадян та їх об'єднань інформацію, у тому числі з обмеженим доступом. НАЗК також уповноважене отримувати письмові пояснення з приводу обставин, що можуть свідчити про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», в тому числі щодо захисту прав викривачів від осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняних до них осіб, працівників юридичних осіб публічного права та юридичних осіб, зазначених у ч. 2 статті 62 цього закону.

Докладно вивчивши всі обставини справи, у випадках виявлення порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» щодо захисту викривачів або іншого порушення цього закону, Національне агентство вносить керівнику відповідного органу, підприємства, установи, організації припис щодо усунення порушень законодавства, проведення службового розслідування, притягнення винної особи до встановленої законом відповідальності. Припис Національного агентства є обов'язковим для виконання. Про результати виконання припису Національного агентства

посадова особа, якій його адресовано, інформує Національне агентство упродовж десяти робочих днів з дня одержання припису¹⁵⁰.

При проведенні розгляду справ про адміністративні правопорушення віднесені до відання НАЗК, відкриттю яких передувало здійснення повідомлення про можливі факти корупції, агентство може застосовувати, передбачені законом заходи щодо захисту викривачів. Наприклад, уповноважені особи НАЗК за проханням викривачів можуть не вносити до протоколу про адміністративне правопорушення відповідні прізвища свідків, що дозволить ідентифікувати їх особу. При виявленні фактів порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», зокрема в частині захисту викривачів, НАЗК може приймати обов'язкові для виконання нормативно-правові акти, наприклад приписи з вимогою відновити порушенні права викривача. При цьому, статтею 188⁴⁶ КУпАП встановлено адміністративну відповідальність за невиконання законних приписів НАЗК щодо усунення порушень антикорупційного законодавства, ненадання відповідної інформації, документів, а також порушення строків їх надання, або ж надання завідомо недостовірної інформації або не у повному обсязі.

Для забезпечення прийняття та виконання антикорупційних програм, належного функціонування внутрішніх і регулярних каналів повідомлення, дотримання вимог законодавства щодо захисту викривачів, перевірки інформації про можливі факти вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» співробітниками відповідної установи, організації, вжиття визначених законом заходів при їх виявленні, НАЗК може проводити перевірку організації роботи із запобігання та виявлення корупції в державних органах, органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування, юридичних особах публічного права та юридичних особах,

¹⁵⁰ Курінний С.В. Повноваження НАЗК в умовах нестабільності антикорупційного законодавства. С. 338-366 (с. 360-361) Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції. Запоріжжя: 2020. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/141/1687/4067-1> (дата звернення: 03.02.2024).

зазначених у ч. 2 статті 62 Закону України «Про запобігання корупції». Про проведення відповідної перевірки, визначений НАЗК об'єкт повідомляється не пізніше ніж за 10 робочих днів до її початку. Планова перевірка однієї і тієї ж установи чи організації проводиться не частіше, ніж раз на два роки. Позапланові перевірки можуть здійснюватися за пропозицією уповноваженої особи, якщо керівник відповідної установи та організації виявив бажання щодо її проведення. Строк реалізації такої перевірки не може перевищувати 30 днів. У випадках потреби дослідження додаткових матеріалів, без аналізу яких неможливо зробити висновки, її строк може бути подовжено до 60 днів. Про це в обов'язковому порядку письмово повідомляється відповідний об'єкт перевірки не пізніше трьох робочих днів з дня прийняття відповідного рішення¹⁵¹.

4) організація підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації з питань щодо захисту викривачів.

Прикладами діяльності НАЗК із здійснення відповідного навчання щодо питань забезпечення правового захисту викривачів можуть слугувати запуснені на платформі Study.NAZK курси «Впливай-Викривай», спрямовані на потенційних викривачів корупції, «На захисті прав викривачів» для антикорупційних уповноважених. Також співробітниками відділу розвитку інституту викривання НАЗК розроблено «Практичний посібник по роботі з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції». Працівниками НАЗК спільно з громадськими експертами у сфері захисту прав викривачів видано «Гайд для викривачів корупції», а також «Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції». Всі ці матеріали розміщені у вільному доступі на сайті НАЗК. При цьому, регулярно проводяться відповідні тренінги для уповноважених осіб щодо роботи із викривачами.

¹⁵¹ Національне агентство з питань запобігання корупції Наказ : Наказ НАЗК від 25.07.2023 р. № 152/23.
URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/521612___764341 (дата звернення: 06.02.2024).

5) надання рекомендаційних роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги з питань застосування актів законодавства щодо захисту викривачів.

Оскільки у потенційних викривачів виникає низка питань щодо умов отримання правового статусу викривача, передбачених законодавством гарантій захисту, поновлення порушених прав, отримання винагороди, застосування заходів безпеки, використання каналів повідомлення та інших проблем. НАЗК публікує відповідні роз'яснення, станом на зараз їх 7, вони торкаються правового статусу викривача, гарантій захисту трудових прав, права на отримання інформації, безоплатної правової допомоги, забезпечення конфіденційності та анонімності, отримання та розгляду повідомлень про можливі факти корупції та іншого. Увагу також приділено роботі із запущеним у 2023 році Єдиним порталом повідомлень викривачів. Для цього у базі знань НАЗК відведено окремий розділ роз'яснень, які стосуються прав викривачів. Розроблено відповідні вимоги до організації роботи каналів із здійснення повідомлення про можливі факти корупції.

Окремо слід окреслити повноваження антикорупційних уповноважених по роботі та захисту осіб, що повідомляють про можливі факти корупції, адже саме вони забезпечують зв'язок між викривачами та НАЗК.

Відповідно до ч. 1 статті 53⁹ Закону України «Про запобігання корупції» до повноважень уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) належить організація та забезпечення функціонування внутрішніх каналів повідомлення, отримання та розгляд інформації про можливі факти корупції, повідомленої через такі канали. На них покладається забезпечення дотримання прав та гарантій захисту викривачів, а також здійснення співпраці із ними. Співробітники уповноважених підрозділів та уповноважені особи проводять навчання щодо порядку здійснення повідомлення про можливі факти порушення Закону України «Про запобігання корупції», захисту викривачів,

наданих їм законом прав та гарантій для працівників відповідної установи, організації, а також осіб, які проходять в них службу чи навчання.

Платформою для здійснення повідомлення через внутрішні канали виступає Єдиний портал повідомлень викривачів, проте, законом не виключено надання інформації про можливі факти корупції в установі чи організації уповноваженій особі у письмовій або електронній формі (в тому числі анонімно), або ж усно при особистій зустрічі, через спеціальні телефонні лінії. Проте, такі повідомлення підлягають обов'язковому внесенню уповноваженими особами до порталу, який, зокрема надає можливість викривачеві перевіряти інформацію про стан розгляду його повідомлення, який здійснюється протягом не більше, ніж 10 робочих днів з дня відповідного внесення. Розгляду підлягають повідомлення, які містять конкретні фактичні дані про можливе вчинення корупційних діянь, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції». При виявленні ознак вчинення зазначених правопорушень уповноважена особа здійснює інформування керівника відповідного спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції або ж Державного бюро розслідувань.

Відповідно до ч. 2 статті 53⁹ Закону України «Про запобігання корупції» для здійснення повноважень у сфері захисту викривачів антикорупційні уповноважені мають право витребувати від інших структурних підрозділів установи чи організації інформацію, в тому числі з обмеженим доступом (крім державної таємниці), робити їх відповідні копії, проводити опитування осіб про діяння яких свідчать факти повідомлені викривачем, в тому числі керівників та заступників керівників установи, звертатися до НАЗК з приводу порушення прав та гарантій захисту викривача, та його близьких осіб, у випадку підтвердження наведеної викривачем інформації, вносити подання про притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності, а також

виконувати інші повноваження, що спрямовані на розгляд повідомлення та захист прав викривачів¹⁵².

Відповідно до пункту 2 ч. 1 статті 53⁹ Закону України «Про запобігання корупції» одним з основних повноважень уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) є забезпечення дотримання прав викривачів, в тому числі й трудових. Про практику здійснення або ж погрози застосування до викривача заходів негативного впливу антикорупційні уповноважені можуть дізнатися під час безпосереднього звернення викривача за захистом або ж при візуванні проєктів розпорядчих актів із кадрових питань. Якщо викривач надає письмову згоду про розголошення своєї особи безпосередньому керівнику уповноважений підрозділ або уповноважена особа готують на ім'я роботодавця доповідну записку, де повідомляють, що зазначена особа є викривачем, роз'яснюють її права та гарантії захисту, застерігають про можливе застосування до неї заходів негативного впливу, що свідчитиме про порушення трудових прав викривача та вимог Закону України «Про запобігання корупції», що потягне за собою настання визначених законодавством правових наслідків. У випадку ненадання викривачем відповідної згоди про розголошення інформації про його особу, антикорупційній уповноважений відповідно до пункту 3 ч. 2 статті 53⁹ згаданого закону має можливість звернутися до НАЗК щодо фактів порушення трудових прав викривача¹⁵³.

Відповідно до пункту 13 ч. 1 статті 11 Закону України «Про запобігання корупції» НАЗК уповноважене здійснювати усунення порушення трудових прав викривачів. Основним методом їх виявлення виступають перевірки фактів застосування до викривачів заходів негативного впливу (звільнення, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова у призначенні на вищу

¹⁵² Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

¹⁵³ Щодо гарантій захисту трудових прав викривача: роз'яснення НАЗК № 8 від 01.06.2022 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykrivachi-koruptsiyi/shhodo-garantij-zahystu-trudovyh-prav-vykrivacha/> (дата звернення: 03.02.2024).

посаду, зменшення заробітної плати тощо). Наслідком проведення такого розгляду повідомлень можуть виступати приписи з вимогою про відновлення порушених трудових прав викривача та притягнення винних осіб до відповідальності, передбаченої законодавством¹⁵⁴. Зокрема, у 2020-2021 роках в ході проведення планових та позапланових перевірок НАЗК надіслано 11 приписів з вимогою щодо порушення законодавства у сфері захисту трудових прав викривачів, проведення службового розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності. За повідомленнями викривачів складено 9 приписів про усунення порушень їх трудових прав¹⁵⁵.

При цьому, особа, яка повідомляє чи повідомила неправдиву інформацію про факти корупції в організації, внаслідок здійснення чесної помилки має право розраховувати на гарантії захисту, передбачені статтею 53⁴ Закону України «Про запобігання корупції». Зокрема, це стосуються випадків, наявності в особи ґрунтовних підстав вважати, що інформація, яку вона повідомляє є реальною, про це свідчать обставини, які дозволяють сформулювати умовивід про існування корупції в установі чи органі.

Таким чином, НАЗК та антикорупційні уповноважені відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання прав викривачів. Уповноважені підрозділи (уповноважені особи) отримують інформацію про порушені права безпосередньо від викривачів. В подальшому, передаючи її НАЗК, яка проводить відповідну перевірку, виносить приписи про відновлення прав викривачів та притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності. Або ж ініціює розслідування правоохоронцями фактів незаконного звільнення викривача або ж близьких йому осіб у зв'язку із здійсненням ним повідомлення про можливі факти корупції.

¹⁵⁴ Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. о. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 84-86) (дата звернення: 03.02.2024).

¹⁵⁵ Звіт про роботу з викривачами 2020-2021 від 23.06.2022 р. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/ZVIT-pro-robotu-20-21.pdf> (дата звернення: 06.02.2024).

ВИСНОВКИ

Апогеєм формування та запровадження в українське законодавство поняття «викривач» став саме період після Революції Гідності, як логічне продовження боротьби проти свавілля чиновників, кругової поруки та корупції, що послідовно отруювали Українську державу протягом десятиліть. Спочатку були внесені зміни до чинного на той час Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», зокрема стаття 20 закріплює визначення особи, яка надає допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривач), а саме особа, яка добросовісно (за відсутності корисливих мотивів, мотивів неприязних стосунків, помсти, інших особистих мотивів) повідомляє про порушення вимог цього Закону іншою особою¹⁵⁶.

В подальшому відбувається прийняття нового нормативно-правового акту, спрямованого на боротьбу з корупцією, а саме Закону України «Про запобігання корупції», що встановлює нове визначення поняття «викривача», як особи, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляє про порушення вимог цього Закону іншою особою¹⁵⁷. Така зміна поняття «викривач» викликає широку дискусію в правничих наукових колах, яка головним чином спрямована на запобігання навмисного використання повідомлення про корупцію в особистих інтересах викривача, адже із законодавства зникло відповідне формулювання щодо відсутності у викривача певних «корисливих мотивів», натомість з'явилося «обґрунтоване переконання». Ця полеміка посилювалася в умовах закріплення широкого законодавчого тлумачення суб'єктів, які можуть стати викривачами, адже фактично відповідно до даного визначення викривачем могла б бути будь-яка особа, яка переконана в тому, що володіє інформацією про скоєння іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення. Саме

¹⁵⁶ Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI : станом на 4 черв. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20140604#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

¹⁵⁷ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 14 жовт. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

тому науковці змістили свій фокус із категорії аналізу «добросовісності» повідомлення та почали задаватися питанням щодо суб'єктності викривачів.

Своєрідною революцією у розвитку української правової думки стосовно інституту викривання стала розробка законопроекту №4038а «Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам» від 20 липня 2016 року, який вмістив у себе нове визначення поняття «викривач». Саме завдяки ньому вперше відбувся відхід від трактування викривача, як особи, що повідомляє саме про факти корупції в певній установі та організації, натомість викривачем визнавалася особа, яка здійснила спробу або ж розкрила інформацію про шкоду або загрозу суспільним інтересам з боку інших осіб, що стала їй відома у зв'язку із зайняттям певним видом діяльності. Проте, політична еліта України пішла іншим шляхом та вирішила, закріпити статус викривача лише за особами, що повідомляють про факти корупції. А тому 17 жовтня 2019 року законопроектом №1010 Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо викривачів корупції» було запроваджено чинне визначення поняття «викривача», як особи, що повідомляє про факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, що стали їй відомі у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності¹⁵⁸. Варто відзначити, що дане визначення вмістило в себе напрацювання, запропоновані у раніше згаданому законопроекті №4038а.

Станом на зараз поняття «викривач» характеризується сталістю та послідовністю свого трактування при вирішенні відповідних правових спорів, що виникають в процесі реалізації особами свого статусу викривача в рамках

¹⁵⁸ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 02 січн. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 31.01.2024)

правових відносин, що виникають у зв'язку із здійсненням ними повідомлення про корупцію.

Ключовим міжнародним нормативно-правовим актом, що встановлював зобов'язання України почати процес розвитку інституту викривання є Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року. Зокрема, визначена відповідна вимога щодо надання комплексного правового захисту особам, що повідомляють про факти вчинення корупції в організаціях в яких вони провадять свою трудову діяльність. Але такий захист має надаватися таким особам лише у випадку відповідності наданої ними інформації критеріям доброчесності та достовірності. При цьому, захист поширюється не лише на викривачів, а й зокрема на їх близьких осіб при проведенні відповідного розслідування кримінального провадження за фактами повідомлення про корупцію.

Наступними документами, що поклали обов'язок на Україну здійснювати захист викривачів були Кримінальна та Цивільна конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією. Зокрема, ними передбачено включення до положень національного законодавства відповідних правових норм, які регулюватимуть застосування заходів безпеки по відношенню до осіб, що повідомляють про кримінальні корупційні правопорушення, надають відповідні свідчення та залучені до співпраці з антикорупційними органами. Відповідно для них встановлюється захист від незаконного переслідування, звільнення або ж притягнення до дисциплінарної відповідальності та застосування інших санкцій.

Своєрідним втіленням вимог даних міжнародних нормативно-правових актів виступають положення ч. 2 статті 53 Закону України «Про запобігання корупції», які встановлюють зобов'язання правоохоронних органів застосовувати відповідні заходи безпеки, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» по відношенню до осіб, які повідомили про вчинення кримінального

корупційного правопорушення за наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну, їх близьких осіб. Для отримання даного права викривачеві слід набути відповідного кримінально-процесуального статусу заявника.

Саме тому у 2019 році із прийняттям вже згаданого вище законопроєкту №1010 відбулося розмежування процесуального статусу викривача у кримінальному провадженні та справах про адміністративні порушення пов'язані з корупцією за рахунок внесення відповідних змін до положень КПК та КУпАП. Зокрема, за викривачем закріплювався статус заявника у кримінальному провадженні у випадку здійснення ним повідомлення про можливі факти вчинення кримінального корупційного правопорушення. При цьому, процесуальний статус заявника для викривача не є постійним, а інформація та покази, які надає викривач виступають підставою для початку досудового розслідування, а тому в процесі його проведення таку особу варто допитувати саме в якості свідка. У цьому разі викривач набуває передбачені законом права та обов'язки свідка. За рішенням органу досудового розслідування викривач може залучатися до проведення негласних слідчих розшукових дій, що дає можливість зібрати ґрунтовну доказову базу для покарання особи винної у скоєнні корупційного злочину. Окрім цього, йому надається можливість приховати відповідні відомості про себе та своїх близьких осіб з метою убезпечення від потенційного переслідування з боку злочинців. При цьому, враховуючи кращі закордонні практики та з метою заохочення громадян до викривання протиправних діянь, вчинених службовими та посадовими особами установ, як публічного, так і приватного права, кримінально-процесуальним законодавством встановлюється можливість викривача отримати додаткову грошову винагороду за допомогу у розкритті корупційного злочину. Вирішення цього питання покладається на суд, який приймає остаточне рішення щодо надання/ненадання додаткової винагороди викривачеві з урахуванням критеріїв персональності та важливості наданої ним інформації, а також ступеня його активної участі у розкритті кримінального корупційного правопорушення.

У справах про адміністративні правопорушення пов'язані з корупцією викривач за своїм процесуальним статусом є свідком. А тому на нього поширюються права та обов'язки свідка, передбачені КУпАП. Як і в кримінальному провадженні викривачеві гарантується право на конфіденційність та анонімність, яке реалізується за рахунок вимоги закону про можливість внесення прізвища викривача до протоколу про адміністративне правопорушення лише за його згодою. При цьому, для службових осіб, що провадять розгляд правопорушення встановлюється адміністративна відповідальність за розголошення відомостей про викривача та його близьких осіб.

Ще одним прикладом належного забезпечення дотримання прав викривачів виступає Директива ЄС 2019/ 1937 Європейського парламенту та Ради ЄС від 23 жовтня 2019 року. Хоча, її дія й не розповсюджується на Україну, враховуючи свої європейські прагнення наша держава зобов'язана враховувати положення цієї директиви при визначенні векторів розвитку інституту викривання в національній правовій системі. Насамперед, даний документ поширює свій захист не лише на викривачів корупції, які працюють у публічному та приватному секторі, а й на будь-яких осіб, що повідомляють про порушення вчиненні іншими особами в процесі їх трудової діяльності. Викривачами також визнаються особи, які надають громадськості суспільно важливу інформацію після завершення відповідного трудового договору/контракту, тобто колишні працівники певних установ. А також ті, хто повідомляють інформацію про порушення, яка стала їм відома про процесі прийняття на роботу. Тобто, вже можна провести певні паралелі з вітчизняним визначенням поняття «викривач». При цьому, до викривачів прирівнюються особи, які сприяють у здійсненні повідомлення, що поки що, на жаль не імплементовано у вітчизняне законодавство. Даною директивою також чітко визначений перелік сфер про порушення у яких викривач може надавати інформацію. Втілення цих правових норм, знаходимо у п. 2 ч. 1 статті 1 законопроекту №4038а «Про захист викривачів і розкриття інформації про

шкоду або загрозу суспільним інтересам». Тобто, в нашої держави вже є законодавчі напрацювання, які б стали основою для імплементації в Україні норм європейського законодавства.

В контексті подальшого аналізу основних прав та гарантій захисту викривачів, наданих вітчизняним законодавством необхідно окреслити ключові положення Директиви ЄС 2019/ 1937 щодо забезпечення прав викривачів. Насамперед, надається комплексний захист трудових прав викривачів, а саме їх не може бути звільнено, відсторонено, понижено на посаді, зменшено розмір заробітної плати, змінено умови праці, розірвано або ж не продовжено відповідний трудовий договір тощо. Аналізуючи, вітчизняні правові норми можна прийти до висновку про їх повну відповідність європейським стандартам. А деяких у випадках вони навіть є кращими, оскільки передбачають грошові компенсації під час вимушених прогулів спричинених не з вини викривача за період відповідного нездійснення своїх трудових обов'язків або ж виконання нижчеоплачуваної роботи. При цьому, також передбачені грошові виплати у випадку відмови викривача від його відновлення на попередньо займаній посаді.

Директива ЄС 2019/ 1937 гарантує право особи на отримання правової допомоги, фінансової та психологічної підтримки. У свою чергу вітчизняне законодавство надає можливість викривачеві при захисті власних прав користуватися послугами юристів у відповідності до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» або ж залучити представника самостійно за рахунок власних коштів та в подальшому розраховувати на відшкодування цих витрат з боку держави. При цьому, також передбачено можливість отримання психологічної допомоги, яка однак досі залишається належним чином не врегульованою.

Директива ЄС 2019/ 1937 закріплює звільнення викривача від відповідальності за розголошення відомостей, що становлять комерційну чи банківську таємницю або ж містять інформацію з обмеженим доступом у

зв'язку із здійсненням ним повідомлення. При цьому, відповідно до положень українського законодавства викривач звільняється від кримінальної та адміністративної відповідальності за розголошення відомостей, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків, розголошення службової інформації, порушення недоторканості приватного життя, незаконне збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну та банківську таємницю. Тим не менш, викривач притягається до кримінальної відповідальності за розголошення комерційної та банківської таємниці, державної таємниці, інсайдерської інформації, інформації з обмеженим доступом. Проте, викривача може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо він доведе, що діяв в стані крайньої необхідності. Або ж викривачем в процесі судового розгляду у відповідності до статті 29 Закону України «Про інформацію» буде доведено, що інформація, яку він поширив є суспільно необхідною, тобто право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її оприлюднення.

Директива ЄС 2019/1937 встановлює, що у випадку здійснення переслідування іншими особами викривача у зв'язку із повідомленою ним інформацією, а саме застосування певних заходів, спрямованих на завдання шкоди викривачеві, обов'язок доказування, що такі заходи були цілком обґрунтованими та правомірними покладається на особу, що застосовувала ці заходи. Що ж стосується вітчизняного законодавства, воно надає комплексний захист від будь-якого можливого порушення трудових прав викривача. Адже, норми КАСУ і ЦПК покладають обов'язок доказування відсутності причинно-наслідкового зв'язку між здійсненим повідомленням та подальшим застосуванням заходів негативного впливу по відношенню до викривача саме на суб'єкта владних повноважень або ж керівника/роботодавця. Тобто, викривач є захищеним від переслідування, незалежно від свого місця роботи та статусу службовця публічного чи приватного сектору, що позитивним чином відзначається на бажанні осіб, які володіють інформацією про можливі факти

корупції в організації здійснювати повідомлення та інформувати про це державу в особі спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Ключову роль у забезпеченні дотримання прав викривачів відіграє Національне агентство з питань запобігання корупції. Зокрема, НАЗК наділено відповідними повноваженнями щодо звернення до суду в інтересах викривача та надано право виступати стороною такого судового розгляду. При цьому, НАЗК може вступати у справу на будь-якій стадії її розгляду, подавати апеляційні та касаційні скарги або ж ініціювати перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами. НАЗК може бути залучено третьою стороною, що не виявляє самостійних вимог до предмету спору, на стороні особи, яка здійснила повідомлення про можливі факти корупції, у судових спорах з приводу порушення керівником/роботодавцем трудових прав викривача або ж його близьких осіб. Окрім цього, НАЗК при отриманні інформації про факти порушень прав викривачів проводить їх перевірку результатом якої може стати винесення обов'язкового для виконання припису керівнику відповідної організації щодо усунення таких порушень, проведення службового розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності. Особа, яка отримала відповідний припис зобов'язана повідомити НАЗК про результати його виконання упродовж десяти робочих днів з дня одержання. У випадку не виконання законних вимог припису винні особи несуть адміністративну відповідальність, передбачену законом.

Сполучною ланкою між викривачами та НАЗК виступають антикорупційні уповноважені. Саме на них покладається першочергове пояснення викривачеві його прав та гарантій захисту. Про факти їх порушення вони можуть дізнатися безпосередньо від викривача або ж під час візування розпорядчих актів з кадрових питань. При проведенні розгляду обставин порушення прав викривачів антикорупційні уповноважені мають право витребувати інформацію в інших структурних підрозділів у тому числі з обмеженим доступом, проводити опитування керівників/роботодавців з приводу застосування заходів негативного впливу по відношенню до

викривача, наслідком цього може стати винесення відповідного подання про притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності або ж подальше звернення до НАЗК з приводу відновлення порушених прав викривачів.

У підсумку слід зазначити, що інститут викривачів в Україні, незважаючи на майже десятиліття його запровадження все ще перебуває на етапі становлення та поступової еволюції, фінальним етапом якої має стати впровадження широкої дефініції поняття «викривач» в українське законодавство, адже такі громадяни є рушійною силою подолання не тільки корупційних злочинів, а й будь-яких інших порушень прав людини та громадянина, як з боку чиновників, так і недобросовісних представників приватного сектору.

Список використаних джерел

1. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI : станом на 8 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 08.01.2024).
2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII : станом на 10 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text> (дата звернення: 30.01.2024).
3. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI : станом на 4 черв. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20140604#Text> (дата звернення: 30.01.2024).
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 14 жовт. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 30.01.2024).
5. Бенедик В. І. інститут викривачів в Україні: проблеми визначення поняття. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 4. С. 212–215. (с.213-214)

URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2015.pdf#page=212
(дата звернення: 30.01.2024).

6. Косиця О.О. Викривач як суб'єкт протидії корупційним та іншим правопорушенням законодавства. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. №1. С. 133-136 (с. 134) URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/36.pdf (дата звернення: 30.01.2024).

7. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 31 жовт. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

8. Загиней З. Викривачі корупції: quid prodest? / З. Загиней // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. - 2016. - № 2. - С. 125-136. (дата звернення: 30.01.2024).

9. Пузирний В., Іванець М. Державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції. Актуальні проблеми правознавства. 2018. Випуск 2 (14). С. 71-76. (дата звернення: 30.01.2024).

10. Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. — 94 с. (с. 11). (дата звернення: 30.01.2024).

11. Баранов С.О. Проблеми реалізації правового забезпечення захисту викривачів корупційних правопорушень. С. 18-25. (с. 23) Актуальні питання запобігання корупції: міжнародний та національний досвід: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу (16 грудня 2022 року, м. Одеса) / за ред. А.В.Денисової. Одеса: ОДУВС, 2022. 92 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/586ca50a-b9ef-4d62-b8d6-110b398f5261/content> (дата звернення: 30.01.2024).

12. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 02 січн. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 31.01.2024)

13. Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. О. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. (с. 85-86) (дата звернення: 30.01.2024).
14. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.01.2024).
15. Татаренко Г.В., Мезеря О.А., Татаренко І.В. Реформа інституту викривачів корупції в Україні: довгоочікувані зміни чи імітація прогресу. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2020. № 1 (39). С. 127–142. (с. 130) URL: <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-127-142> (дата звернення: 30.01.2024).
16. Огерук І. С. Окремі питання правового статусу викривача. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. Вип. 15(27), Т. 2, 2023. С. 278-284. (с. 281) URL: http://repository.ukd.edu.ua/bitstream/handle/123456789/446/%D0%9E%D0%B3%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%BA_%D0%9D%D0%86%D0%92_2023_%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA15.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 30.01.2024).
17. Луцик В.В., Гловюк І.В. Кримінально-процесуальний статус викривача: проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 529–532. (с. 529-530) URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/140.pdf (дата звернення: 30.01.2024).
18. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

19. Литвин І.І. Сутність поняття правового статусу. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. Серія Право. Випуск 38. Том 1. С. 18-21 (С. 18) (дата звернення: 30.01.2024).
20. Юридична енциклопедія: 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. Енцикл», 1998. – Т. 5: П – С. – 2002. – 736 с. (с. 626). (дата звернення: 30.01.2024).
21. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: [підручник] / О.Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2001. – 656 с. (с. 377). (дата звернення: 30.01.2024).
22. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: [навчальний посібник] / М.В. Кравчук. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 247 с. (с. 86-87). (дата звернення: 30.01.2024).
23. Проблемы общей теории права и государства: [учебник для вузов] / под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М.: Норма, 2004. – С. 832. (с. 225) (дата звернення: 30.01.2024).
24. Шаптала Н.К. Конституційне право України: [навч. Посіб.] / Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня. – Дніпропетровськ. : ТОВ «ЛізуновПрес», 2012. – 472 с. (дата звернення: 30.01.2024).
25. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Міжнародний документ від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 30.01.2024).
26. Техническое руководство по осуществлению Конвенции ООН против коррупции. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/10-53208_ebook_r.pdf (дата звернення: 30.01.2024).
27. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : Наказ Нац. агентства України з питань держ. служби від 05.08.2016 р. № 158 : станом на

11 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

28. Бугайчук К.Л. Міжнародні та зарубіжні стандарти правового статусу та захисту викривачів корупції та їх імплементація в національну практику. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 665–668. (с. 666) URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/afc46484-cc02-47c6-88e5-c96e22043116/content> (дата звернення: 30.01.2024).

29. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

30. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 р. : станом на 25 берез. 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 30.01.2024).

31. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу» : Директива Європ. Союзу від 23.10.2019 р. № 2019/1937. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf> (дата звернення: 30.01.2024).

32. Ренкас А., Скоб О., Леончук О., Дідач В., Онікієнко О. Практичний посібник по роботі з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції. Київ: 2023. 146 с. (с. 24) URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/praktychnyj-posibnyk-po-roboti-z-vykryvachamy-dlya-upovnovazhenyh-pidrozdiliv-upovnovazhenyh-osib-z-pytan-zapobigannya-ta-vyavlennya-koruptsiyi/> (дата звернення: 30.01.2024).

33. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 26 черв. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/ed20210626#Text> (дата звернення: 31.01.2024).
34. Щодо правового статусу викривача: роз'яснення НАЗК №2 від 12.06.2023. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/status_vykrivacha/ (дата звернення: 31.01.2024)
35. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII : станом на 20 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 30.01.2024).
36. Щодо забезпечення права викривача на конфіденційність та анонімність: роз'яснення НАЗК №4 від 24.02.21 « URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-zabezpechennya-prava-vykryvacha-na-konfidentsijnist-ta-anonimnist/> (дата звернення: 30.01.2024)
37. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X : станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
38. Щодо отримання та розгляду повідомлень про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»: роз'яснення НАЗК №3 від 31.08.2023 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-otrymannya-ta-rozglyadu-povidomlen-pro-mozhlyvi-fakty-koruptsijnyh-abo-pov-yazanyh-z-koruptsiyeyu-pravoporushen-inshyh-porushen-zakonu-ukrayiny-pro-zapobigannya-koruptsiyi/#post6001> (дата звернення: 01.02.2024).
39. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

40. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 13.05.2024).
41. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
42. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
43. Щодо гарантій захисту трудових прав викривача: роз'яснення НАЗК № 8 від 01.06.2022 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-garantij-zahystu-trudovyh-prav-vykryvacha/> (дата звернення: 03.02.2024).
44. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI : станом на 9 черв. 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20130609#Text> (дата звернення: 02.02.2024).
45. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI : станом на 4 черв. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20140604#Text> (дата звернення: 02.02.2024).
46. Щодо надання викривачам безоплатної вторинної правової допомоги: роз'яснення НАЗК № 6 від 09.07.2020 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/rozyasnennya-natsionalnogo-agentstva-z-pytan-zapobigannya-koruptsiyi-vid-09-07-2020-6-shhodo-nadannya-vykryvacham-bezoplatnoyi-vtorynnoyi-pravovoyi-dopomogy/> (дата звернення: 02.02.2024)

47. Гайд для викривачів корупції. Київ: 2021. 76 с. (с. 43-46) URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/v-gude_N07072022-1.pdf (дата звернення: 02.02.2024).
48. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 13.05.2024).
49. Щодо забезпечення права викривача на отримання інформації: Роз'яснення НАЗК №6 від 18.06.21 URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/roz-yasnennya-shhodo-zabezpechennya-prava-vykryvacha-na-otrymannya-informatsiy/> (дата звернення: 02.02.2024).
50. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI : станом на 9 черв. 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20130609#Text> (дата звернення: 02.02.2024).
51. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 26 квіт. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/ed20150426#Text> (дата звернення: 02.02.2024).
52. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 15 груд. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20171215#Text> (дата звернення: 02.02.2024).
53. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 15 груд. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20171215#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

54. Косиця О. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні : дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.07 Сум. держ. ун-т. Суми, 2019. 391 с. (с. 2). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/39f41e43-5afd-4718-8f6d-4055b3c97771/content> (дата звернення: 06.02.2024).
55. Гнатенко В. С. Деякі аспекти правового статусу викривачів корупції. С. 95-99 (с. 95). Харків: 2021. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4d5df7fd-f52b-4ca5-b049-28f0028cc984/content> (дата звернення: 06.02.2024).
56. Звіт про роботу з викривачами 2020-2021 від 23.06.2022 р. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/ZVIT-pro-robotu-20-21.pdf> (дата звернення: 06.02.2024).
57. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 24 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 03.02.2024).
58. Постанова Верховного Суду про касаційну скаргу : Постанова Верхов. Суду від 15.09.2019 р. у адмін. провадж. № К/9901/10664/19; К/9901/10699/19 у справі № 815/2074/18:. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83647827> (дата звернення: 03.02.2024).
59. Бугайчук К.Л., Моргунов О.А., Прібиткова Н.О. Діяльність уповноважених осіб щодо запобігання корупції (організація роботи з викривачами, запобігання конфлікту інтересів): інформаційно-практичний довідник; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2022. 137 с. (с. 40) (дата звернення: 03.02.2024).
60. Самофалов О. Л., Русевич К. О. Законодавчі гарантії захисту викривачів корупції. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра. 2020. № 1 (7). С. 83–93. (с. 89-90) URL: <https://sjcriminal.academysps.edu.ua/wp->

content/uploads/2021/02/Samofalov-%D0%9E.L.-Rusevich-K.O..pdf (дата звернення: 03.02.2024).

61. Косиця О.О. Повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції щодо забезпечення прав викривачів. Право і суспільство. 2019. №3 част. 2. С. 67-72 (с. 68) URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e43e25b-1891-4cc2-8050-8bd2283968bf/content> (дата звернення: 03.02.2024).

62. Роз'яснення НАЗК від 11.09.2023 р. «Єдиний портал повідомлень викривачів» URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykrivachi-koruptsiyi/yedynuj-portal-povidomlen-vykrivachiv/> (дата звернення: 03.02.2024).

63. Курінний Є.В. Повноваження НАЗК в умовах нестабільності антикорупційного законодавства. С. 338-366 (с. 360-361) Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції. Запоріжжя: 2020. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/141/1687/4067-1> (дата звернення: 03.02.2024).

64. Національне агентство з питань запобігання корупції Наказ : Наказ НАЗК від 25.07.2023 р. № 152/23. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/521612__764341 (дата звернення: 06.02.2024).

65. United States False Claims Act / Офіційний сайт The United States Department of Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.justice.gov/sites/default/files/civil/legacy/2011/04/22/C-FRAUDS_FCA_Primer.pdf (дата звернення: 30.01.2024 р.).

66. 2023 Global Business Ethics Survey: Part 3 – Retaliation in the Workplace. URL: <https://compliancepodcastnetwork.net/2023-global-business-ethics-survey-part-3-retaliation-in-the-workplace/> (дата звернення: 06.02.2024).

АНОТАЦІЯ

Тема: «Правовий статус викривачів корупції в Україні: гарантії та захист»

Студент: Мосюк Ігор Володимирович

Рік навчання, факультет: 2 рік навчання, факультет соціальних наук і соціальних технологій

Науковий керівник: Білецький Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук

Рецензент:

Захищена “__” _____ 20__ р.

Короткий зміст роботи: Робота складається зі вступу, трьох розділів (перший розділ складається з двох підрозділів, а другий та третій розділи складаються з трьох підрозділів, висновку) та списку використаних джерел. Мета роботи полягає у дослідженні правового статусу викривачів корупції та ролі НАЗК та антикорупційних уповноважених у його забезпеченні, дотриманні та відновленні. Перший розділ має на меті провести аналіз формування чинного законодавчого визначення поняття «викривач». Другий розділ описує правовий статус викривачів у кримінальному провадженні, адміністративному та цивільному процесах. Окрема увага відводиться каналам здійснення повідомлення про можливі факти корупції. Третій розділ спрямований на співставлення чинних правових норм, що забезпечують права та гарантії захисту викривачів із приписами Закопроєкту №4038а. Правовому аналізу піддаються норми щодо захисту трудових прав викривачів та їх близьких осіб. Досліджується вирішальна роль НАЗК та антикорупційних уповноважених у забезпеченні комплексної реалізації викривачами, наданих їм законом прав та гарантій захисту, що впливають у правовий статус викривачів корупції.